

Janusz Umiński

Okręg Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Bydgoszczy¹

Cz. 1. Początki działalności i przemiany organizacyjne w latach 1951-1975

Wstęp

Rozwój Towarzystwa po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku spowodował potrzebę zmian jego struktur organizacyjnych, powołania ogniw pośrednich między jego centralą a oddziałami koncentrującymi swą działalność na określonym statutowo obszarze kraju, organów koordynujących i nadzorujących tę działalność w skali regionów. W łonie Rady Głównej dominował pogląd, że „oddziały okręgowe” należałoby tworzyć w nawiązaniu do aktualnego podziału administracyjnego („okręgi wojewódzkie”), a nie według podziału na dzielnice. W tym celu do opracowania zmian w statucie i dostosowania go

¹ Artykuł charakteryzuje działalność Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy na obszarze utworzonego w 1945 r. województwa bydgoskiego (w latach 1945-1950 zwanego pomorskim) do momentu jego podziału i zmian granic w 1975 r. na podstawie ustawy z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (DzU z 1975 r., Nr 16, poz. 91). W następstwie przeprowadzonej wówczas reformy podziału terytorialnego w miejsce dużego województwa bydgoskiego powstały trzy mniejsze województwa: bydgoskie, toruńskie i włocławskie. Na podstawie uchwały 34/VIII/75 Zarządu Głównego PTTK z dnia 8 czerwca 1975 r. zlikwidowane zostały dotychczasowe okręgi PTTK, w których miejsce powołano 49 zarządów wojewódzkich PTTK. Na obszarze byłego okręgu bydgoskiego wyznaczono zarządy wojewódzkie PTTK w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku.

do nowych zadań Rada Główna PTK powołała specjalną Komisję w składzie: wiceprezes PTK prof. Aleksander Patkowski i sekretarz Polskiego Touring Klubu dr Mieczysław Orłowicz.

Pierwszy projekt zmian Statutu Towarzystwa opracowany przez Komisję, uwzględniający m.in. wprowadzenie podziału kraju na okręgi wojewódzkie, zaaprobowana Rada Główna PTK w dniu 11 stycznia 1929 roku. Według projektu okręgi wojewódzkie miały powstać w miejscowościach, w których istniały najmniej trzy oddziały Towarzystwa, a siedziba okręgu mieścić się w stolicy województwa. Podstawowym zadaniem zarządu okręgu byłyby reprezentacja interesów działających na obszarze danego województwa oddziałów wobec władz wojewódzkich administracji rządowej i samorządowej, a zwłaszcza Wojewódzkiej Komisji Turystycznej², władz centralnych Towarzystwa oraz działalność kontrolna i programowa w stosunku do istniejących i nowo zakładanych oddziałów. Dnia 4 listopada 1929 roku Rada Główna zatwierdziła powołanie okręgu wojewódzkiego w Lublinie oraz organizację okręgów w województwach nowogródzkim, łódzkim, warszawskim, pomorskim i poznańskim³, a na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Rady Głównej w dniu 28 stycznia 1930 roku postanowiono przyspieszyć organizację okręgów wojewódzkich.

Już w pierwszym półroczu tego roku powołano kolejne okręgi: 23 marca okręg pomorski w Toruniu, a 14 czerwca okręg warszawski, którego prezesem wybrano inż. Antoniego Olszakowskiego, prezesa Oddziału Kujawskiego PTK we Włocławku⁴. W 1931 roku działało już pięć zarządów okręgowych: w Kielcach, Lublinie, Łodzi, Toruniu i w Warszawie.

Problem organizacji zarządów okręgów (wojewódzkich), ich uprawnień, zasad powoływania i funkcjonowania był w latach 30. wraz z pracami nad nowym Statutem (uwzględniającym czasową fuzję z Polskim Touring Klubem

² Rozporządzeniem Ministerstwa Robót Publicznych z dnia 21 lutego 1925 r. powołano Międzyministerialną Komisję Turystyczną. W jej skład, jako delegaci, weszli przedstawiciele ministerstw: Robót Publicznych, Kolei, Oświecenia Publicznego i Wyznań Religijnych, Handlu i Przemysłu, Spraw Zagranicznych, Spraw Wewnętrznych, Generalnej Dyrekcji Służby Zdrowia i Generalnej Dyrekcji Poczty i Telegrafów. Na posiedzeniu Komisji w dniu 25 marca uznano za celowe powołanie w terminie do 31 sierpnia 1925 r. Wojewódzkich Komisji Turystycznych przy Urzędach Wojewódzkich. WKT, działające na podstawie specjalnego regulaminu, były organami doradczymi wojewody. Wojewódzka Komisja Turystyczna w Toruniu powstała w czerwcu 1925 r.

³ „Ziemia” 1929, nr 23, s. 428.

⁴ Por. „Ziemia”, 15:1930, nr 18, s. 386. Wiadomość o powołaniu okręgu zatwierdzono na posiedzeniu Rady Głównej 18 czerwca 1930 r. Antoni Olszakowski (1860-1942) był architektem. Zaprojektował i zrealizował we Włocławku wiele domów mieszkalnych. W październiku 1931 r. opuścił Włocławek. Zmarł w Wilnie i został pochowany na cmentarzu na Rossie.

w 1929 r. oraz wymogi ustawy o stowarzyszeniach z 1932 r.), obok rozwoju terytorialnego Towarzystwa, jednym z głównych kierunków przedsięwzięć PTK. W pracach nad projektem nowego Statutu oraz kształtowaniem właściwego modelu struktur wojewódzkich niepośledni udział mieli czołowi przedstawiciele Pomorskiego Okręgu Wojewódzkiego w Toruniu.

Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej powrócono do odtworzenia struktur organizacyjnych wypracowanych w okresie międzywojennym. Już podczas tzw. plenarnego zebrania rewindykacyjnego oddziału PTK w Bydgoszczy w dniu 25 kwietnia 1946 roku, uczestniczący w nim z ramienia Zarządu Głównego PTK prof. Jerzy Remer wygłosił referat „O zadaniach PTK” i stwierdził, że ośrodek bydgoski Towarzystwa stanie się okręgiem⁵. Było to nawiązaniem do ostatniego Zjazdu Delegatów Oddziałów Okręgu Pomorskiego PTK odbytego 18 czerwca 1939 roku w Świeciu, podczas którego powzięto jednomyślnie uchwałę o przeniesieniu siedziby Pomorskiego Okręgu Wojewódzkiego PTK do Bydgoszczy – w związku ze zmianami granic administracyjnych województwa i przyłączeniem z dniem 1 kwietnia 1938 roku do województwa pomorskiego z województwa poznańskiego Bydgoszczy, powiatów kujawskich i ziemi dobrzyńskiej⁶, zwanego odtąd tzw. Wielkim Pomorzem.

Działalność organizacyjna Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy

Zmienione po II wojnie światowej warunki ustrojowe oraz „komunizacja” życia społecznego spowodowały naciski władz na PTK służenia nowym treściom wychowawczym i politycznym poprzez umasowienie Towarzystwa pod kątem turystyki, wypoczynku i rekreacji, kosztem działalności krajoznawczej.

Problem fuzji towarzystw turystycznych i organizacji sportowych aktualny był już w roku 1948. Na zjeździe w dniach 16-17 grudnia 1950 roku w Warszawie nastąpiło połączenie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Związku Turystycznego w Krakowie, Związku Popierania Turystyki w Płocku oraz sekcji turystycznych Polskiego Związku Narciarskiego (PZN) i Polskiego Związku Kajakowego (PZKaj) w Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

⁵ „Robotnik Pomorski” 1946, nr 110 z 28 IV.

⁶ Por.: *Krajoznawcy pomorscy przy stole obrad*, „Kurier Bydgoski”, XVIII:1939, nr 140 z 21 VI; „Ziemia, 29 [właśc. 24]:1939, s. 516.

19. III 57 K 7

P r o t o k ó ł

z I Organizacyjnego Zjazdu Delegatów Okręgu Bydgoskiego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, odbytego dnia 4 marca 1951 r. w sali O.K.Z.Z. w Bydgoszczy.

Przewodniczący Zjazdu ob. dr. Mieduszyński Czesław powitał zebranych delegatów oraz zapisał Zjazd, posiadając zebranych następujący porządek obrad:

- 1- Uchwalenie regulaminu Zjazdu.
- 2- Przemówienia powitalne:
 - a/ przedstawiciela O.K.Z.Z.
 - b/ " " Z.K.P.
 - c/ " " Z.S.Ch.
 - d/ " " W.K.K.F.
- 3- Wybór Komisji:
 - a/ mandatowej
 - b/ matki
 - c/ ni-akowej
- 4- Referaty:
 - a/ ideowo-programowy, wygłosi del. Prezydium Zarz. Głównego P.T.T.K.
 - b/ statutowo-organizacyjny, wygłosi ob. Andrzejewski Henryk - ORZZ.
 - c/ plan pracy na rok 1951 - wygłosi prof. Glesner Edward
- 5- Dyskusja - meldunki i zobowiązania.
- 6- Sprawozdanie Komisji Mandatowej.
- 7- Iniski - przyjęcie uchwał.
- 8- Wybór Zarządu Okręgu.
- 9- Zakończenie obrad.

Z kolei Przewodniczący Zjazdu powołuje do Prezydium:

- 1- mgr. Ustupakiego Jerzego - del. Zarządu Gł. P.T.T.K.
- 2- ob. Baniewicza Stanisława - Z.N.M.
- 3- " Wasika Witolda - K. PZPR.
- 4- " Murzyna Leona - KKP.
- 5- " Kowalewska Stanisława - Orbis.
- 6- " Andrzejewski Henryk - ORZZ
- 7- " Szadzińska Irenej - ZMP
- 8- " Marciniak Wacława - Z.S.Ch.
- 9- dr. prof. Ballasa Jana - UMK - Toruń.

Na protokolantów powołano ob. ob. Buziak Stefanię i Sandachówną Irenej.

- ad 1/ Odczytany regulamin Zjazdu zebrani przyjęli jednocześnie / referent ob. Szmidt Zehon/.
 - ad 2/ Ob. Andrzejewski - ORZZ - w swym przemówieniu powitalnym w pierwszym rzędzie wyraził zadowolenie z pracy Zjazdu. Podkreślił, że w fakcie zjednoczenia Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i P.T. Krajoznawczego Okręgu Bydgoskiego; Okręgową Radę Wzajemnych Związków Zawodowych widzi nie tylko w zastępstwie wyalków i doświadczonych dotychczasowych, ale przede wszystkim w stworzenie szerokiej możliwości realizacji zadań, jakie ma do spełnienia turystyka i krajoznawstwo w Polsce Ludowej, jako jedna z form wychowawczo-społecznych.
- Granoją wykonania należnych zadań to entuzjazm i zapał klasy robotniczej i młodzieży w budowie podwalin socjalistycznej turystyki.
- W dalszych słowach życzy zebranych delegatom pomyślnych obrad.

Po zjeździe warszawskim, dnia 4 marca 1951 roku w sali ówczesnej Okręgowej Rady Związków Zawodowych (dawnej Strzelnicy⁷) przy ul. Toruńskiej 30 miał miejsce I Organizacyjny Zjazd Delegatów Okręgu Bydgoskiego PTTK i wybory do Zarządu Okręgu⁸. Uczestniczyło w nim 67 osób uprawnionych do głosowania, w tym jedynie 13 delegatów reprezentujących PTK z byłych oddziałów w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku, dziewięciu delegatów z mandatu PTT z Bydgoszczy i Torunia, delegat z ramienia PZKaj z Bydgoszczy⁹ oraz delegat ZG PTTK. Pozostali uczestnicy reprezentowali Okręgową Radę Związków Zawodowych (20 osób), ZMP (20 osób) i Związek Samopomocy Chłopskiej (trzy osoby). Cele i zadania Towarzystwa przedstawił mgr Jerzy Ustupski – członek Prezydium ZG PTTK, „referat statutowo-organizacyjny” wygłosił Henryk Andrzejewski z ORZZ, a projekt planu pracy na rok 1951 zaproponował Edward Glesmer. Młodzież reprezentująca Bydgoskie Zrzeszenie Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej oraz dwa Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej w Bydgoszczy złożyła tzw. „meldunki”, w których wyraziła m.in. radość z faktu możliwości uczestniczenia „w takim gronie zapalonych miłośników turystyki i to turystyki obejmującej cały polski świat pracy” oraz gotowość „szerzenia idei krajoznawczej poznania i umiłowania Polski Ludowej, propagowania ruchu krajoznawczo-turystycznego wśród młodzieży, [...] organizacji nowych kół krajoznawczych w tych szkołach, w których dotychczas nie istniały”. Po dyskusji, w której udział wzięło pięć osób reprezentujących PTTK, PTT i PZKaj, sprawozdaniu komisji mandatowej i matki „Przewodniczący odczytał nazwiska kandydatów do nowego Zarządu. W drodze głosowania podane kandydatury zostały przyjęte jednogłośnie”. Prezesem 17-osobowego Zarządu wybrano dr. Czesława Nieduszyńskiego¹⁰, b. prezesa

⁷ W 1937 r. ze środków sokolstwa, społeczeństwa i magistratu sfinansowano przebudowę Strzelnicy Bractwa Kurkowego na Sokolnię, po II wojnie światowej obiekt stanowił siedzibę ORZZ (OKZZ), później od 1956 r. Woj. Domu (Ośrodka) Kultury, w 1997 r. został zwrócony ZTG „Sokół”.

⁸ „Ilustrowany Kurier Polski” 1951, nr 61 z 2 III. Jak zaznaczono w informacji o mającym się odbyć zjeździe, mieli prawo w nim uczestniczyć wszyscy członkowie obu działających dotąd towarzystw turystycznych – PTK i PTT oraz sympatycy ruchu turystyczno-krajoznawczego.

⁹ W momencie powoływania Zarządu Okręgu na obszarze województwa działały trzy oddziały PTK (w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku) i dwa oddziały PTT (w Bydgoszczy i Toruniu), zrzeszające łącznie 330 członków.

¹⁰ Czesław Nieduszyński (1879-1953) – dr prawa, był w okresie międzywojennym działaczem wielu organizacji społecznych, m.in. prezesem Bydgoskiego Towarzystwa Tenisowego, wiceprezesem Koła Bydgoskiego Polskiego Białego Krzyża, przewodniczącym Rady Pomorskiego Międzykomunalnego Związku Turystycznego w Toruniu, prezesem Oddziału Bydgoskiego PTK w latach 1929-1939 i 1946-1950, a od 1929 r. także radnym miasta Bydgoszczy.

Oddziału Bydgoskiego PTK. W skład Prezydium Zarządu Okręgu weszli: Edward Glesmer (PTK Bydgoszcz) – I wiceprezes, Irena Szadziwska (ZMP) – II wiceprezes, Henryk Andrzejewski (ORZZ) – sekretarz, Czesław Jaskólski (PTT Bydgoszcz¹¹) – zastępca sekretarza, Antoni Podemski (ORZZ) – skarbnik, Erazm Marciniak (ZSch) – zastępca skarbnika oraz jako członkowie: Gerard Gutowski (WKKF)¹² i Witold Garbacz (KW PZPR), a w skład Zarządu z ramienia PTT prof. dr Jan Walas¹³ i mgr Leszek Michalski¹⁴ z Torunia, z PTK prof. Seweryna Butkiewicz z Bydgoszczy¹⁵ i Zdzisław Arentowicz¹⁶ z Włocławka, ponadto Dornowski (Liga Morska), Tadeusz Jankowski (ZSch), Jan Śliwiński (ORZZ) i inż. Kazimierz Sulisławski¹⁷ – wojewódzki konserwator

¹¹ Czesław Jaskólski – od 1933 r. członek PTT, przed II wojną światową był kupcem w Bydgoszczy, po wojnie do 1956 r. prowadził przy ul. Gdańskiej 7 „Księgarnię Pomorską”, zaopatrzoną w bogaty asortyment wydawnictw, głównie turystyczno-krajoznawczych, a także mapy, m.in. przedwojenne „setki” WIG-u.

¹² Gerard Gutowski (1915-1978) – absolwent Szkoły Podchorążych Łączności w Zegrzu, w latach 1950-1955 prac. WKKF, a w okresie 1960-1969 z-ca przew. WKKFiT ds. turystyki, inicjator wielu akcji programowych w tej dziedzinie.

¹³ Jan Walas (1903-1991) – botanik, ekolog; od 1960 r. prof. botaniki na UMK w Toruniu, od lat młodzieńczych zapalony przyrodnik i krajoznawca, a od lat międzywojennych członek PTT. Prezes utworzonego w 1949 r. Oddziału PTT w Toruniu, przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Bydgoszczy.

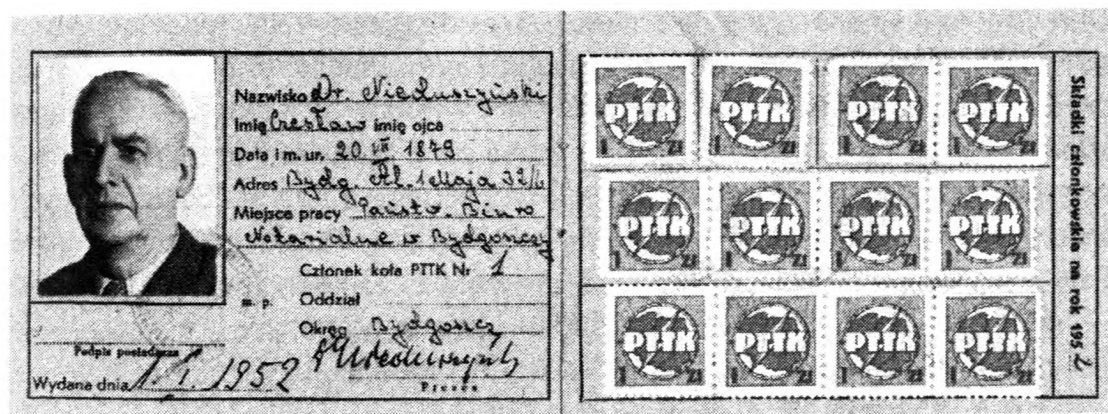
¹⁴ Leszek Michalski (1920-1995) – biolog, absolwent Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UMK (1950), docent Instytutu Biologii UMK, podczas okupacji w „Szarych Szeregach” i AK w Bydgoszczy, po II wojnie światowej był instruktorem ZHP. Dnia 1 sierpnia 1947 r. wstąpił do Oddziału Pomorskiego PTT w Bydgoszczy, doprowadził do powołania 18 marca 1948 r. w toruńskim środowisku akademickim koła PTT, był jego sekretarzem także po przekształceniu w sierpniu 1949 r. w Oddział PTT w Toruniu. Uprawiał turystykę wysokogórską, doprowadził do zawiązania sekcji Koła Poznańskiego Klubu Wysokogórskiego, potem Koła Pomorskiego KW w Toruniu, a także fotografował. W 1950 r. na toruńskiej Ogólnopolskiej Wystawie PTF i PTT „Góry w fotografii”, będącej przeglądem dorobku polskiej fotografii w zakresie fotografii górskiej, uzyskał II nagrodę.

¹⁵ Seweryna Butkiewicz (1917-1997) – mgr fizyki, pedagog, nauczyciel w II Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika i w III Liceum dla Dorosłych, członek AK odznaczona Krzyżem Walecznych, Orderem Edukacji Narodowej i in., członek PTK-PTTK, opiekun koła w Liceum dla Dorosłych.

¹⁶ Zdzisław Arentowicz (1890-1956) – literat, dziennikarz, poeta, bibliofil, krajoznawca, regionalista, badacz regionu kujawskiego, zasłużony dla rozwoju życia kulturalnego we Włocławku. autor artykułów w „Ziemi” i „Życiu Włocławka i Okolicy”, monografii *Włocławek* i utworów scenicznych, działacz PTK we Włocławku, reaktywował je w 1945 r. i był pierwszym powojennym prezesem Zarządu Oddziału. Po 1953 r. odsunięty od pracy w PTTK.

¹⁷ Kazimierz Sulisławski (1893-1978) – inż. leśnik, działacz ochrony przyrody, kolejno nadleśniczy w Nakle, w Borach Tucholskich (w nadl. Świt), gdzie zaprzyjaźnił się z mieszkającym w pobliżu w Gościeradzu Leonem Wyczółkowskim i towarzyszył w wyprawach po Borach i Pomorzu, po wojnie (podczas okupacji członek AK) w Wejherowie i w Wirtach. W latach

przyrody. Przewodniczącym Komisji Rewizyjnej został Stanisław Kowalczyk, a komisji propagandowo-oświatowej Kazimierz Borucki¹⁸ (PTK Bydgoszcz)¹⁹. Ten przypadkowy w znacznym stopniu skład Zarządu²⁰ zaciążył później na pracy Towarzystwa w regionie. Niektóre z osób „delegowanych” do zarządu w ogóle nie podjęły w nim działalności.

Legitymacja dra C. Nieduszyńskiego (1879-1953), pierwszego prezesa Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy w latach 1951-1953 (archiwum autora)

Po powołaniu Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy nowe władze Towarzystwa przystąpiły zarówno do działań organizacyjnych, jak i merytorycznych – popularyzacji celów i zadań Towarzystwa.

Zapoczątkowano akcję przekształcania lub reaktywowania byłych oddziałów PTK. Już dnia 11 marca 1951 roku w sali Państwowego Muzeum przy

1950-1970 wojewódzki konserwator przyrody w Bydgoszczy, inicjator utworzenia Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia, popularyzator i wydawca barwnych tablic roślin i zwierząt chronionych, plansz z wzorami karmników i budek lęgowych dla ptaków, zbioru aktów prawnych z ochrony przyrody i publikacji *Drzewa w grafice Leona Wyczółkowskiego*. Zasłużony w krzewieniu kultury, wieloma dziełami i pamiątkami bibliograficznymi artysty wzbogacił Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego. Za całokształt działalności na polu ochrony przyrody odznaczony został m.in. Krzyżami: Kawalerskim i Oficerskim OOP.

¹⁸ Kazimierz Borucki (1898-1986) – konserwator dzieł sztuki i wieloletni dyrektor Muzeum Okręgowego im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy. Podczas okupacji członek AK, uchronił wiele dzieł sztuki przed zniszczeniem.

¹⁹ Protokół z I Organizacyjnego Zjazdu Delegatów Okręgu Bydgoskiego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, odbytego dnia 4 marca 1951 r. w sali O.R.Z.Z. w Bydgoszczy (mps w archiwum autora). Por. też „Ilustrowany Kurier Polski”, R VII:1951, nr 64 z 5 III. I Zjazd Delegatów Okręgu Bydgoskiego PTTK. Turystyka i krajoznawstwo podstawowymi środkami wychowania.

²⁰ W skład Zarządu weszło jedynie czterech członków PTK i trzech członków PTT, w tym do Prezydium dwu z PTK i jeden z PTT.

Rynku Staromiejskim odbyło się walne zebranie nowo utworzonego oddziału PTTK w Toruniu, na którym dokonano wyboru zarządu, przyjęto zadania i nakreślono plan pracy na rok 1951²¹. Natomiast Oddział PTTK we Włocławku powstał poprzez przekształcenie, reaktywowanego 21 grudnia 1945 roku, Oddziału Kujawskiego PTK. W Bydgoszczy, w związku z niewielką liczbą dawnych działaczy PTK i PTT, którzy w większości weszli w skład Zarządu Okręgu i komisji społecznych, nie udało się od razu powołać Oddziału Miejskiego PTTK. Organizowane od wiosny 1951 roku koła terenowe i przy zakładach pracy podlegały bezpośrednio Zarządowi Okręgu²². Dopiero 27 marca 1953 roku odbył się I Zjazd wszystkich członków PTTK z terenu miasta, na którym powołany został Zarząd Oddziału Miejskiego PTTK w Bydgoszczy²³. Reaktywowano też w nowym kształcie były oddziały Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Grudziądzu – 23 kwietnia 1953 roku i w Inowrocławiu – 24 lutego 1954 roku. Nowe oddziały utworzono w tym czasie jedynie w Brodnicy – 5 maja 1952 roku, w Nakle – 15 grudnia 1953 roku i Chełmnie – 13 maja 1954 roku.

W latach 1952-1953 powołano również pierwsze organy fachowo-doradcze Zarządu Okręgu – społeczne komisje problemowe i turystyki kwalifikowanej²⁴, które w swej większości zorganizowano przy wykorzystaniu kadry działających w Bydgoszczy do końca 1950 roku oddziałów Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego oraz członków

²¹ „Ilustrowany Kurier Polskie”, R VII:1951, nr 71 z 12 III, s. 32.

²² W roku 1952 działało na terenie miasta sześć kół, m.in. tzw. terenowe (miejskie) i zakładowe przy Zakładach Zielarskich, Bydgoskiej Fabryce Mebli i Bydgoskich Zakładach Metalowych.

²³ Informacja Tadeusza Brody zamieszczona na s. 157 w „Kalendarzu Bydgoskim” 1983 (*Bydgoskim turystom stuknęła „trzydziestka”*), że „w końcu marca 1952 r. zwołany został pierwszy Zjazd Organizacyjno-Wyborczy Oddziału PTTK, który na przewodniczącego oddziału powołał Feliksa Władyszewskiego” jest błędna. Zjazd założycielski miał miejsce rok później 27 marca 1953 r. Także informacja – w tym samym artykule (s. 158) – jakoby Janusz Umiński był organizatorem i prezesem koła PTTK przy Wydziale Zdrowia Prezydium WRN w Bydgoszczy jest nieprawdziwa. W 1951 r. założył on bowiem koło PTTK nr 2 przy Bydgoskich Zakładach Metalowych i kierował nim w latach 1951-1953. Myli się również A. Bogucki, przyjmując marzec 1952 r. jako okres powołania oddziału, stwierdzając dodatkowo, że wówczas utworzono „sekcje turystyczne, m.in. pieszą” (A. Bogucki, *Trzydziestolecie Klubu Turystów Pieszych „Piętaszki”*, „Kalendarz Bydgoski” 1987, s. 48). Działalność sekcji pieszej oddziału, której pierwszym prezesem był Władysław Frąckowiak, zainaugurowano 26 kwietnia 1953 r. wycieczką z osiedla Leśnego Lasem Gdańskim przez Górę Zamkową do stacji kolejowej Bydgoszcz Wschód.

²⁴ Przez termin „komisji problemowych” rozumie się działalność komisji krajoznawczych, opieki nad zabytkami, ochrony przyrody. Komisje turystyki kwalifikowanej zajmują się działalnością poszczególnych dziedzin turystyki, np. turystyki pieszej, górskiej, kajakowej, kolarskiej.

zlikwidowanych związków sportowych, głównie Polskiego Związku Kolarskiego, Polskiego Związku Kajakowego i Polskiego Związku Żeglarskiego, a także byłego Związku Harcerstwa Polskiego, którzy również wstąpili do Towarzystwa. Dzięki ich ofiarnemu udziałowi w nowo powołanej organizacji możliwy był w następnych latach intensywny rozwój turystyki kwalifikowanej.

Lata 1951-1953 stanowiły najtrudniejszy okres w działalności Zarządu Okręgu i w ogóle Towarzystwa w regionie. Dopływ nowych członków w latach 1951-1952 był nieznaczny, a lista działaczy w dniu 31 grudnia 1952 roku obejmowała niewiele osób, z komisji społecznych pracowała jedynie Okręgowa Komisja Narciarska²⁵. Na pracy Zarządu Okręgu w Bydgoszczy w latach 1951-1953 ujemnie zaciążył zarówno przypadkowy skład zarządu (w jego posiedzeniach uczestniczyło zaledwie czterech członków), jak i fakt nieposiadania przez dłuższy okres odpowiedniego lokalu, co uniemożliwiało rozwinięcie szerszej działalności i zorganizowanie Biura Zarządu Okręgu. Dopiero reorganizacja Zarządu Okręgu i przeniesienie jego biura w styczniu 1953 roku do nowego, nieco większego lokalu²⁶ zapoczątkowała okres żywszej działalności organizacyjnej i programowej. Zorganizowano też wiele imprez turystyczno-krajoznawczych. Błędem była likwidacja kół, wprawdzie nieprzejawiających większej działalności, ale ich ożywienie było możliwe i łatwiejsze niż organizacja w późniejszym okresie nowych²⁷.

II Walny Zjazd Delegatów Okręgu został zwołany na dzień 21 marca 1954 roku²⁸. Na czele wybranego wówczas nowego 18-osobowego Zarządu Okręgu stanął Aleksander Schmidt, zastępca Przewodniczącego Prezydium WRN w Bydgoszczy²⁹, funkcje wiceprezesów powierzono red. Janowi

²⁵ W jej skład weszli byli członkowie Polskiego Związku Narciarskiego, a mroźne zimy przynosiły obfite opady śniegu, umożliwiając w dni wolne od pracy odbywanie narciarstwa na nartach śladowych w otaczających miasto lasach i na tzw. wzgórzach myślińskich.

²⁶ W pierwszym okresie działalności biuro Zarządu Okręgu znajdowało się w pomieszczeniu sklepowym w hotelu „Pod Orłem” (zwanym wówczas Robotniczym Domem Kultury TUR) przy ul. Gdańskiej 14 (wtedy Al. 1 Maja), a od 1953 r. w dwuizbowym lokalu sklepowym przy ul. Dworcowej 14. Stąd biura ZO przeniesiono w 1957 r. do kolejnego, ale jeszcze większego lokalu handlowego przy ul. Gdańskiej. W latach 1973-1991 biura Zarządu Okręgu, Regionalnej Pracowni Krajoznawczej, Okręgowego Zarządu Gospodarki Turystycznej oraz Oddziału Miejskiego PTTK w Bydgoszczy mieściły się w jednopiętrowej willi przy al. Ossolińskich 25, u zbiegu z ulicą Sielanka. Obiekt był dzierżawiony.

²⁷ Sprawozdanie Zarządu Okręgu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 r. do 31 V 1956 r., s. 3 (mps w archiwum autora) [dalej cyt. Sprawozdanie... od 21 III 1954 r. do 31 V 1956 r.].

²⁸ Ibidem.

²⁹ Aleksander Schmidt (1919-2009) – działacz państwowy, członek SL i ZSL, był w latach 1950-1958 wiceprzewodniczącym, 1958-1971 – przewodniczącym Prezydium WRN w Bydgoszczy,

Zagierskiemu³⁰ i Jerzemu Olkiewiczowi, sekretarza Alfredowi Korzeniowi³¹, a skarbnika Gerardowi Gutowskiemu³². W skład prezydium weszli red. Tadeusz Jabłoński (Paweł Dzianisz), mgr Stefan Nowicki³³ i Czesław Woźny³⁴. Członkami Zarządu zostali: Bożena Abelman, Piotr Biedrzycki, Halina Calińska³⁵,

1971-1973 – prezesem ZG Centr. Zw. Kółek Rolniczych, 1972-1976 – członkiem Rady Państwa, 1976-1985 – wiceprezesem NIK. W okresie 1960-1961 był posłem na Sejm PRL z ramienia ZSL. Funkcję prezesa Zarządu Okręgu PTTK sprawował przez dwie kadencje: 1954-1956 i 1956-1960. Otrzymał m.in. odznaką Zasłużonego Działacza Turystyki (1963).

³⁰ Jan Zagierski (1897-1971) – dziennikarz i krajoznawca. Od 1916 r. działał wśród Łużyczan i Polonii, w latach 1918-1920 korespondent „Wiarusa Polskiego” (Bochum) i „Gazety Grudziądzkiej”. W 1920 r. uczestnik plebiscytu na Warmii i Mazurach. W latach 1920-1921 organizator i kier. red. „Głosu Robotnika” w Grudziądzu, a w latach 1922-1925 red. nac. pisma w Toruniu. W okresie 1925-1932 red. „Gazety Grudziądzkiej”. Działacz Syndyk. Dziennikarzy Pom, oddz. PTK i Zw. Obrony Kres. Zach. w Grudziądzu, prezes Koła Dziennikarzy i Literatów. W latach 1934-1938 red. „Nowego Kuriera” w Poznaniu, następnie „Dziennika Ludowego”. W okresie 1935-1939 członek PTT. Podczas okupacji pracownik elektrowni poznańskiej. W Str. Pr. i AK (ref. pras.). Aresztowany 1 grudnia 1943 r., osadzony w Forcie VII w Poznaniu, następnie w obozie koncentracyjnym Mauthausen. W latach 1945-1950 kier. red. „Głosu Wielkopolskiego”, a w okresie 1951-1952 red. nac. „Ilustrowanego Kuriera Polskiego” w Bydgoszczy. Odsunięty w latach 1953-1956 od dziennikarstwa, etatowy wiceprezes Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy rozwinął Tow. w regionie. W okresie 1957-1963 red. oddz. „Słowa Powszechnego”. W latach 1954-1959 członek Woj. Kom. Tur., od 1956 r. członek, a w okresie 1960-1962 przewodniczący, do 1965 r. wiceprzewodniczący. Okr. Kom. Krajozn. PTTK, m.in. red. przewodnika *Bydgoszcz i okolice* (1956) i autor publikacji krajoznawczych. W 1952 r. współorganizator Bydgoskiego Oddz. Stow. Dziennikarzy Polskich, odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi.

³¹ Alfred Korzeń był od 1952 r. kierownikiem bydgoskiej ekspozytury ZUT PTTK mieszczącej się w lokalu biura Zarządu Okręgu przy ul. Dworcowej 14.

³² W 1955 r., po śmierci Alfreda Korzenia, na sekretarza mianowano Władysława Kruszyńskiego, a po rezygnacji z funkcji skarbnika Gerarda Gutowskiego jego stanowisko zajął inż. Witold Jaszowski.

³³ Stefan Nowicki (1913-1993) – mgr geografii, wieloletni wizytator Kuratorium Okr. Szkolnego Bydgoskiego; czł. PTK (od 1946) i PTTK. W latach 1951-1953 prezes Oddziału w Toruniu, 1954-1956 i 1962-65 – czł. prezydium Zarz. Okręgu PTTK w Bydgoszczy, 1956-1962 wiceprezes, odznaczony m.in. medalem stulecia turystyki w Polsce i Złotą Odznaką PTTK. Był jednym ze współtwórców polskiego ruchu schronisk młodzieżowych, należał do grona współzałożycieli PTSM w woj. bydgoskim, reaktywowanego w 1959 r. Kilka kadencji był wiceprezesem Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTSM w Bydgoszczy. Od Zjazdu w 1990 r. – Honorowym Prezesem Zarządu. Jako jeden z nielicznych posiadał tytuł Honorowego Członka PTSM. Wyróżniony najwyższymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

³⁴ Czesław Woźny (1915-1996) – w latach 1954-1960 członek prez. Zarz. Okręgu, 1960-1962 – wiceprezes Zarz. Okręgu, 1951-1961 – członek ZG PTTK, 1951-1961 – członek Komisji Turystyki Kajakowej ZG PTTK, 1931-1936 – członek PTK. Działacz PZKaj. (1947-1951 sekretarz Zarz. Okręgu PZKaj w Bydgoszczy).

³⁵ Halina Calińska-Śmierchalska (1913-1992) – mgr geografii, pedagog, nauczyciel geografii w Zespole Szkół Ekonomicznych w Bydgoszczy, działała na niwie kultury i turystyki, w zarządach

Władysław Dąbrowski, Hanna Gnatowska, Roman Janicki, Alfred Mazur, Leszek Michalski, Henryk Reich i Józef Wojtysiak. Już w następnym roku zaszły zmiany w składzie Zarządu i jego prezydium: B. Abelman i W. Dąbrowski nie włączyli się do prac i zostali skreśleni z Zarządu, A. Korzeń zmarł, a G. Gutowski sam zrezygnował z działalności w Zarządzie. W ich miejsce dokooptowano Wiktolda Jaszewskiego i Władysława Kruszyńskiego, którego wybrano sekretarzem³⁶.

W okresie kadencji, trwającej do 31 maja 1956 roku, Zarząd Okręgu odbył siedem posiedzeń plenarnych, w tym dwa z udziałem przedstawicieli oddziałów i kół, prezydium Zarządu zbierało się z reguły raz w miesiącu, ale niejednokrotnie tylko w liczbie czterech członków. Efektem takiej sytuacji było nagromadzenie, a w dalszym etapie często niewłaściwe formalne załatwianie problemów Towarzystwa oraz nie dość wnikliwa analiza przez Zarząd działalności jego poszczególnych ogniw w okręgu. Wiedza o pracy oddziałów i kół pochodziła niemal wyłącznie ze sprawozdań z pobieżnych lustracji terenowych i nie zawsze ścisłych materiałów sprawozdawczych oddziałów³⁷.

Mimo znacznych trudności udało się powołać nowe oddziały w Chełmnie – 13 maja 1954 roku, w Żninie – 7 lipca 1954 roku, w tym samym roku w Lipnie, Świeciu i Tucholi, a 26 kwietnia 1956 roku w Mogilnie. Formalnie liczba oddziałów w okręgu bydgoskim wzrosła w roku 1955 do 14, już jednak w następnych latach zmniejszyła się do 12. Natomiast w skali okręgu wzrosła znacznie liczba członków w pozostałych oddziałach, osiągając w końcu 1956 roku 4986 osób.

Większość zarządów nowo powstałych oddziałów, skupiając wokół siebie zainteresowany problematyką turystyczno-krajoznawczą zespół ludzi, rozwinęła u zarania wielokierunkową działalność. Niestety, tam, gdzie powołanie oddziału nastąpiło w formie „administracyjnej”, niejako odgórnie, i nie ukształtował się w sposób naturalny odpowiednio liczny „aktyw” turystyczno-krajoznawczy, działalność po dłuższym lub krótszym okresie zamierała zupełnie. A po kilku latach, jak to miało miejsce w Mogilnie³⁸ i Tucholi³⁹, oddziały

PTG i Tow. Miłośników Miasta Bydgoszczy, współzałożyciel Muzeum Oświaty w Bydgoszczy, przewodnik turystyczny i pilot wycieczek zagranicznych.

³⁶ Sprawozdanie... od 21 III 1954 r. do 31 V 1956 r., s. 3.

³⁷ Ibidem, s. 4.

³⁸ Oddział w Mogilnie de facto przestał działać już w roku 1956.

³⁹ W Tucholi oddział kilkakrotnie się odradzał. Po okresie „niebytu” w latach 1958-1959 został reaktywowany 20 lutego 1960 r., ale już rok później ponownie uległ likwidacji. Po raz trzeci został reaktywowany na zjeździe w dniach 11-12 maja 1968 r. Kolejne załamanie nastąpiło w 1990 r., w momencie likwidacji struktur wojewódzkich Towarzystwa. W roku 1992 działalność oddziału ostatecznie zamarła. Por. J. Umiński, *Turystyka w Borach Tucholskich*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Borów Tucholskich*, red. W. Jastrzębski, J. Woźny. Bydgoszcz-Tuchola 2005, s. 195-198.

Towarzystwa ulegały likwidacji. Praktyka wykazała niecelowość organizowania oddziałów w każdym powiecie. Działalność i rozwój jednostek organizacyjnych zależały w dużej mierze od warunków lokalnych, przede wszystkim zaś od inicjatywy i zdolności organizacyjnych nawet małych grup turystów i krajoznawców, ale „zapaleńców”. Oddziały, którym brak było takiego kierowniczego zespołu, istniały tylko formalnie i po dłuższym czy krótszym czasie ulegały likwidacji. Dlatego istotna była pomoc działaczy szczebla okręgowego i pracowników etatowych nie tylko w zakresie instruktażu, ale i niejednokrotnie organizacyjna, zwłaszcza w toku realizowanych imprez turystycznych, w których uczestniczyła duża liczba turystów.

W roku 1954 założono na Pomorzu, w Warlubiu, pierwsze koło wiejskie PTTK, przy którym powstał Chłopski Klub Motorowy. Zorganizowany został także, przy współpracy z Wojewódzkim Zarządem Samopomocy Chłopskiej, pierwszy w Polsce Chłopski Spływ Kajakowy. W dwudniowym spływie Brdą na trasie z Rudzkiego Mostu do Bydgoszczy uczestniczyło 196 chłopów z województwa bydgoskiego⁴⁰.

W pierwszych czterech miesiącach 1956 roku na obszarze okręgu bydgoskiego sieć organizacyjna Towarzystwa przedstawiała się następująco:

Tabela 1. Sieć organizacyjna w latach 1951-1956

Rok	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Oddziały PTTK	2	3	9	13	14	14
Koła PTTK	5	18	-	32	101	122
Członkowie PTTK	330	541	1446	2060	4775	5230
Sekcje turystyki kwalifikowanej	-	4	23	64	58	•
Członkowie w sekcjach	-	478	1250	2138	5339	•

Źródło: Sprawozdanie Zarządu Okręgu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 21 III 1954 do 31 V 1956 r.

Do wiodących oddziałów w tym okresie należały oddziały PTTK w Toruniu i w Bydgoszczy. Zwłaszcza oddział toruński, który mimo trudnych warunków lokalowych⁴¹, potrafił znacząco zwiększyć liczbę członków i kół, głównie zakładowych, i skupić ich członków wokół zadań programowych i organizacyjnych.

⁴⁰ „Turysta”, R. III:1954, nr 9 (26) z IX, s. 20.

⁴¹ Oddział w pierwszym okresie działalności dzierżawił skromny, kilkumetrowy lokal w przyziemiu Ratusza Staromiejskiego. Dopiero w roku 1958 otrzymał większy lokal przy ul. Chełmińskiej 2

Tabela 2. Koła i członkowie

Oddział	Liczba kół			Członkowie		
	1954	1955	1956	1954	1955	1956
Bydgoszcz	11	23	33	740	1918	2103
Toruń	7	46	53	586	1715	1950

Źródło: jak w tabeli 1

Oddział Toruński dominował także w okręgu w ilości zorganizowanych wycieczek tzw. turystyki zwykłej i liczbie ich uczestników.

Tabela 3. Wycieczki turystyki zwykłej

Oddział	1954		1955		Ogółem	
	wycieczki	uczestnicy	wycieczki	uczestnicy	wycieczki	uczestnicy
Bydgoszcz	9	977	37	2936	46	3913
Toruń	29	1760	59	3258	88	5018

Źródło: jak w tabeli 1

Natomiast Oddział PTTK w Bydgoszczy lepsze efekty niż w rozbudowie sieci organizacyjnej osiągnął w dziedzinie rozwoju turystyki kwalifikowanej.

Tabela 4. Imprezy turystyki kwalifikowanej

Oddział	1954		1955		1954		1955	
	rajdy i sływy				wycieczki turystyki kwalifikowanej			
	imprezy	uczestnicy	imprezy	uczestnicy	imprezy	uczestnicy	imprezy	uczestnicy
Bydgoszcz	5	301	2	260	90	1035	99	1541
Toruń	5	199	4	189	65	950	33	483

Źródło: jak w tabeli 1

(wówczas Dzierżyńskiego), ale w dalszym ciągu nie odpowiadający jego potrzebom, gdzie prowadził zarówno usługi turystyczne, jak i działalność na rzecz członków. Dopiero uzyskanie pomieszczeń w tzw. Łuku Cezara przy pl. Rapackiego 3, w których znalazł się Ośrodek Ruchu Turystycznego, w pewnym stopniu umożliwił prawidłowe prowadzenie działalności.

Z pozostałych oddziałów bogatą działalność rozwijał zwłaszcza na polu upowszechniania krajoznawstwa, w której to dziedzinie posiadał bogate tradycje sięgające zarania jego powstania, oddział PTTK we Włocławku, wystarczy tu tylko wspomnieć o osiągnięciach w dziedzinie muzealnictwa⁴². Ale nie tylko, bo w okresie 1954-1955 rozbudował także swe struktury organizacyjne, wzrosła liczba kół do siedmiu, a członków do blisko 400. Zainicjowana w 1951 roku działalność w zakresie turystyki kwalifikowanej i masowej wyraziła się w drugim półroczu 1955 r. liczbą 25 wycieczek, w których uczestniczyło 655 osób.

Znaczną prężność, głównie na odcinku turystyki kwalifikowanej wykazywały też: oddział w Brodnicy, rozwijający zwłaszcza turystykę kajakową, przy którego współpracy zorganizowane zostały I Okręgowy Raj Pieszy po Pojezierzu Brodnickim i Okręgowy Nizinny Rajd Narciarski, w Chełmnie, specjalizujący się także, ale nie tylko, w spływach kajakowych, organizator czterech nowych kół oraz oddział w Żninie, któremu Zarząd Okręgu powierzył organizację w dniach 15-17 czerwca 1956 roku Zlotu Turystów na Pałukach, będący do dziś „flagową” imprezą oddziału i regionu.

W roku 1954 większość z kół stanowiły koła terenowe i szkolne, ale już na początku roku, w efekcie stopniowej realizacji uchwał II Krajowego Zjazdu delegatów PTTK w dniach 15-16 stycznia 1955 roku, nastąpił znaczny wzrost liczby kół zakładowych, zwłaszcza w Toruniu, w mniejszym stopniu w Bydgoszczy, Chełmnie i Włocławku⁴³.

Działalność Zarządu Okręgu oparta była przede wszystkim na pracy, powołanych podczas narad aktywu społecznego, Okręgowych Komisji Społecznych. W okresie II kadencji działało siedem komisji turystyki kwalifikowanej: górskiej, pieszej, kolarskiej, wodnej (kajakowej), żeglarskiej, motorowej

⁴² Już w rok po utworzeniu Oddziału Kujawskiego PTK (28 marca 1908 r.) 14 marca 1909 r. nastąpiło otwarcie muzeum PTK, w 1911 r. Wystawy Kujawskiej, a w latach 1927-1930 wzniesiono nowoczesny gmach Muzeum Ziemi Kujawskiej, w którym znalazła się siedziba Oddziału, biblioteka, czytelnia i sala odczytowa na 300 miejsc.

⁴³ Sprawozdanie... od 21 III 1954 r. do 31 V 1956 r., s. 12-14. W Bydgoszczy wyróżniało się aktywnością koło PTTK przy PP „Dom Książki”, którego członkowie uprawiali turystykę pieszą, górską, narciarską oraz kajakową i już w roku 1955 zorganizowali I Ogólnopolski Spływ Księgarzy szlakiem Brdy z Charzyków do Bydgoszczy. W Toruniu najlepiej pracowało Koło PTTK nr 4 przy Oddziale Drogowym PKP Toruń. Drużyny tego koła uczestniczyły w rajdach ogólnopolskich i okręgowych, zdobywając uznanie i nagrody. Z kolei koło zakładowe przy „Hydroprojekcie” we Włocławku „specjalizowało” się w turystyce kajakowej, organizując spływy i budując własne kajaki. Liczne imprezy kajakowe organizowało też koło przy UMK w Toruniu. Szczególnie jednak działało na niwie krajoznawczej, organizując wiele wycieczek o charakterze naukowym w kraju, a później także za granicą. Z biegiem czasu przekształciło się w jedyny w regionie Oddział Uniwersytecki działający do dziś.

i narciarskiej. Problematyka krajoznawcza leżała w gestii trzech komisji: krajoznawczej, opieki nad zabytkami oraz ochrony przyrody. Poprzez organizowanie imprez kulturalnych (spotkania, wykłady i odczyty, cykliczne seanse filmów krajoznawczych, wystawy i konkursy, np. fotograficzne) oraz działalność społecznych opiekunów zabytków i przyrody spełniały znaczącą rolę w dziedzinie upowszechniania walorów regionu.

O ile działalność poszczególnych komisji rozwijała się coraz lepiej merytorycznie, można stwierdzić, że ich metodyka była w toku ich pracy stale doskonalona, to znacznym niedociągnięciem był brak permanentnego otoczenia fachową opieką instruktazową jednostek terenowych Towarzystwa, co miało istotny wpływ na zamieranie działalności terenowych komisji czy sekcji specjalistycznych bądź ich rozwijanie tylko w pewnych okresach akcyjnie, lecz nie systematycznie. Mankamentem w działalności komisji okręgowych było jednak opieranie jej głównie na realizacji kalendarza imprez, a nie na planach pracy (z wyjątkiem OKTG), brak ciągłości w pracy, a także nie zawsze właściwe zapewnienie uczestnikom imprez treści krajoznawczych. Ale mimo niedociągnięć w pracy komisji, dzięki ich działalności udało się w znacznym stopniu spopularyzować Towarzystwo wśród mieszkańców regionu.

W ramach współpracy z Wojewódzkim Komitetem Turystyki, w którego skład wchodziło kilku działaczy Towarzystwa, a funkcję przewodniczącego piastował działacz PTTK Czesław Woźny, możliwa była szersza współpraca z władzami terenowymi, łatwiejsza rozbudowa struktur organizacyjnych i organizacja imprez i kursów propagujących idee krajoznawstwa i turystyki. Równie dobrze, dzięki członkowi prezydium Zarządu Okręgu Stefanowi Nowickiemu, kierownikowi działu WF Wydziału Oświaty Prezydium WRN, układała się współpraca ze środowiskiem nauczycielskim i młodzieżą zaangażowaną w ruch krajoznawczo-turystycznym.

Kolejny III Walny Zjazd Delegatów Okręgu Bydgoskiego miał miejsce 10 czerwca 1956 roku. W dyskusji nad sprawozdaniami oraz nad założeniami do działalności na najbliższe dwa lata akcentowano m.in.: konieczność dalszej rozbudowy kół PTTK na wsi oraz w zakładach pracy, uznanie działalności w Towarzystwie za społecznie ważną, dla której ułatwienia istotne stało się stworzenie odpowiednich warunków poprzez udzielanie urlopów społecznych, walkę z przerostami administracyjnymi w działalności turystycznej oraz wzmożenie działań na rzecz rozwoju bazy materialnej w dziedzinie turystyki (wzrostu produkcji sprzętu turystycznego, rozbudowy obiektów noclegowych i innych urządzeń turystycznych oraz zwiększenia nakładów publikacji krajoznawczych, zwłaszcza przewodników i map, i usprawnienia ich dystrybucji).

Prezes Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy Aleksander Schmidt dekoruje Złotą Odznaką PTTK (1956) Piotra Wiszniewskiego (1890-1966), wybitnego turystę i krajoznawcę, fotografika, członka ZPAF (archiwum autora)

Podczas zjazdu dokonano wyboru nowego składu Zarządu Okręgu, do którego jako prezes ponownie wszedł Aleksander Schmidt, a jako wiceprezysi Jan Zagierski (również ponownie) i Stefan Nowicki; sekretarzem został Władysław Kruszyński, a skarbnikiem Henryk Krajczewski. W skład prezydium weszły cztery osoby, a do Zarządu dziewięć osób⁴⁴.

Jako pierwszoplanowe zadania w działalności na rok 1956 Zarząd Okręgu uznał – na podstawie założeń ZG PTTK uchwalonych na III Plenum ZG do działalności PTTK w roku 1956, na którym stwierdzono, że „działalność PTTK musi być systematyczna, planowa i jednolita programowo” – rozwijanie sieci organizacyjnej Towarzystwa, zwłaszcza kół zakładowych (do minimum 140) we współpracy ze związkami zawodowymi, rozwinięcie działalności Towarzystwa na wsi i stopniowe organizowanie wiejskich kół PTTK, podniesienie na wyższy poziom pracy krajoznawczej PTTK przez zabezpieczenie właściwej treści krajoznawczej wszystkich imprez turystycznych oraz organizację odczytów,

⁴⁴ „Ilustrowany Kurier Polski”, XXII:1956, nr 139 z 12 VI. Pełne składy zarządów okręgu w latach 1951-1975 w aneksie.

pokazów filmowych itp., zorganizowanie zespołu prelegentów PTTK w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku w celu wzmocnienia akcji odczytowej w całym okręgu, opracowanie i wydanie opisów marszrut i szlaków turystycznych regionu, szkolenie organizatorów turystyki i przewodników turystycznych⁴⁵.

Podczas plenarnego zebrania Zarządu Okręgu 13 kwietnia 1958 roku⁴⁶ dokonano oceny działalności w okresie od walnego zjazdu. Bogatą działalnością wyróżniały się oddziały w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku, mniejszą oddziały w Brodnicy, Chełmnie, Chojnicach, Grudziądzu, Inowrocławiu, Nakle i Żninie, oddziały w Świeciu i Tucholi prowadziły ograniczoną działalność. W okresie sprawozdawczym spośród zorganizowanych imprez największymi były: „Złot na Krajnie” (500 uczestników), Rajd Pieszy i Kolarski na Pojezierzu Brodnickim (280 osób), III Okręgowy Rajd Pieszy w Borach Tucholskich (300 osób); w trzech rajdach motorowych w 1957 roku uczestniczyło 160 osób. Szeroką działalność prowadzono też na niwie krajoznawczej. W 48 odczytach wzięło udział 1700 słuchaczy, w 10 seansach filmów krajoznawczych – 600 osób; zorganizowano siedem wystaw. W Bydgoszczy, w Klubie „Salamandra” przy ul. Piotra Skargi 3 Zarząd Okręgu organizował, cieszące się dużą popularnością „Wtorki turystyczne”. Składały się nań na przemian odczyty, projekcje filmów o tematyce turystyczno-krajoznawczej, quizy turystyczno-krajoznawcze, a także imprezy o charakterze czysto towarzyskim (zabawy, ogniska)⁴⁷. Województwo wzbogaciło się też o nowy obiekt turystyczny – Oddział PTTK w Strzelnie zorganizował Ośrodek Turystyczny PTTK w Przyjezierzu.

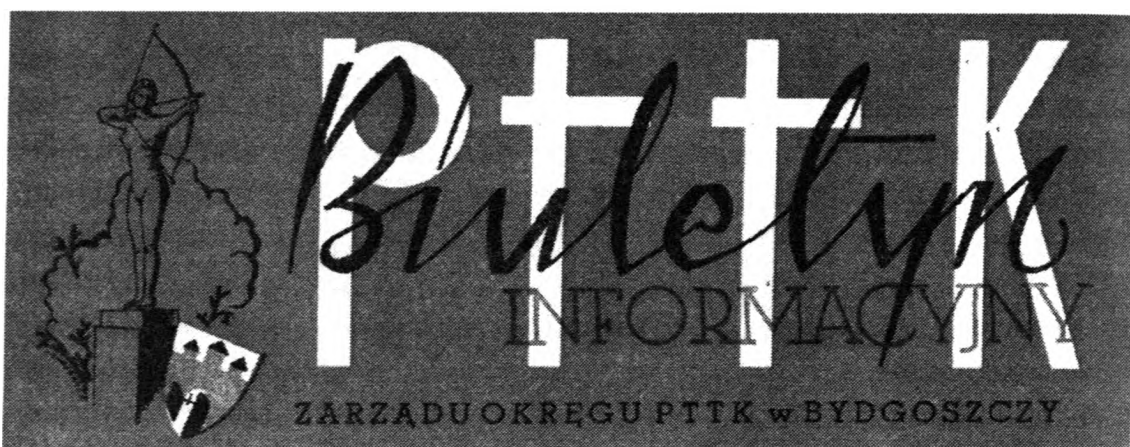
Analiza działalności i stanu organizacyjnego oddziałów PTTK w okręgu dokonana podczas odbytego 18 listopada 1958 roku plenarnego posiedzenia Zarządu Okręgu, z udziałem prezesów oddziałów i przewodniczących Komisji Społecznych Okręgu, wykazała zróżnicowaną pod względem aktywności działalność. Stwierdzono, że w myśl nowego Statutu, zakładającego minimum 50 członków płacących składki, członkami Towarzystwa będą mogły stać się oddziały w Bydgoszczy, Brodnicy, Chełmnie, Chojnicach, Grudziądzu, Inowrocławiu, Toruniu, Włocławku i Żninie. Jednomyślną uchwałą plenum – w uznaniu zasług w zakresie prężnej i wartościowej pracy programowej i organizacyjnej oraz dorobku gospodarczego Koła Terenowego

⁴⁵ Założenia i wytyczne do działalności Okręgu Bydgoskiego PTTK w 1956 r., s. 2-3 (mps w archiwum autora).

⁴⁶ W zebraniu wzięło udział 18 osób (na 40 zaproszonych). Nie uczestniczyli delegaci z Brodnicy, Bydgoszczy, Chełmna i Inowrocławia. Sprawozdanie za okres od 10 III 1956-31 III 1958 przedstawił sekretarz Zarządu Okręgu J. Umiński.

⁴⁷ „Biuletyn Informacyjny Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy”. Rok I:1958, nr 6, s. 1-2.

w Strzelnie – przekształcono je w samodzielny Oddział⁴⁸. Na posiedzeniu poruszano też sprawy wydawnicze, udziału Towarzystwa w obchodach Millennium, zabudowy turystycznej województwa i przyspieszenia budowy Domu Turysty w Bydgoszczy.

Winieta tytułowa Biuletynu Informacyjnego Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy (archiwum autora)

W latach 1958-1959 ukazywał się w formie powielanej z jednostronną barwną okładką „Biuletyn Informacyjny Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy”. Głównym celem publikacji zespół redakcyjny (Bogusław Jeneralski, Janusz Umiński i Stanisław Wasilewski) widział w potrzebie utrzymywania ścisłej więzi pomiędzy jednostkami organizacyjnymi Towarzystwa zarówno w regionie, jak i z sąsiednimi województwami oraz promowaniu krajoznawstwa i poszczególnych dyscyplin turystycznych. Zawierał też informacje i komunikaty o działalności PTTK w województwie i kraju. Łącznie ukazało się dziewięć numerów.

Z dniem 1 lutego 1959 roku wszedł w życie, uchwalony przez III Krajowy Zjazd delegatów PTTK 23 marca 1958 roku, nowy Statut PTTK⁴⁹. Wraz z jego wprowadzeniem nastąpiła istotna zmiana struktury organizacyjnej Towarzystwa polegająca na wdrożeniu zasady osobowości prawnej oddziałów i ich

⁴⁸ Podległe organizacyjnie Zarządowi Okręgu Koło Terenowe w Strzelnie, powołane do życia 9 kwietnia 1957 r., rozwinęło szeroką działalność krajoznawczą (odczyty, konkursy, własne wydawnictwa) i gospodarczą.

⁴⁹ Po wprowadzeniu poprawek i ich uchwaleniu przez Zjazd Krajowy przedstawiona władzom państwowym ostateczna wersja została zatwierdzona 8 stycznia 1959 r. Te okoliczności spowodowały przedłużenie kadencji zarządów okręgowych, zamiast z dwu, do trzy i pół roku, bowiem ZG PTTK uzależnił przygotowanie walnych zjazdów okręgowych od wprowadzenia w życie nowego Statutu. IV Plenum ZG PTTK uchwaliło tryb wprowadzenia w życie Statutu.

członkostwa w ramach Towarzystwa⁵⁰. Równocześnie członkowie Towarzystwa stali się członkami swych macierzystych oddziałów. Nowy Statut, określający dwuletnią kadencję władz oddziałów, postawił przed poszczególnymi oddziałami, w większym niż dotąd stopniu, zasadę współodpowiedzialności za rozwój turystyki na własnym terenie. Umożliwił równocześnie rozwinięcie szerszych inicjatyw lokalnych we współpracy z władzami terenowymi, jako stowarzyszenia zarejestrowanego na ich terenie.

**Polskie Towarzystwo
Turystyczno - Krajoznawcze**

**Informator Turystyczny
Oddziałów
Terenowego i Międzyuczelnianego
w Toruniu**

**Informacja turystyczna
Krajoznawstwa
Działalność oddziałów, kół,
klubów, Komisji Turystyki
Kwalifikowanej i Problemowej
Nowe wydawnictwa
Wycieczki krajoznawcze
Zloty i rajdy
Sylwetki turystów
Wczasy i obozy
Przygody
Humor**

Nr

Informator PTTK wydawany przez niektóre oddziały (archiwum autora)

⁵⁰ Zmiany organizacyjne i programowe wynikające z nowego Statutu polegały głównie na decentralizacji uprawnień i inicjatyw poprzez prawne usamodzielnienie oddziałów. Zarówno już istniejące, jak i nowo zakładane oddziały musiały uzyskać zgodę ZG na działalność i dokonać wpisu do rejestru stowarzyszeń. Dopiero wówczas stawały się członkami Stowarzyszenia PTTK.

Wkrótce też przystąpiono w okręgu do organizacji walnych zjazdów sprawozdawczo-wyborczych oddziałów⁵¹. Okręgową Konferencję Delegatów Oddziałów zaplanowano na 6 grudnia 1959 roku. Nie wszystkie jednak oddziały zorganizowały walne zjazdy. Na 13 oddziałów istniejących *de nomine* w okręgu zjazdy odbyło jedynie dziewięć. Oddziały w Brodnicy i Nakle, w których wielu członków uprawiało turystykę (w Nakle trwała budowa baraku przeznaczanego na hangar, stację i siedzibę oddziału), nie zorganizowały zjazdów z uwagi na niedziałające systematycznie zarządy, natomiast w Świeciu i Tucholi – z powodu zaniku wszelkiej działalności⁵². Wśród problemów sygnalizowanych na zjazdach oddziałów permanentnie wymieniano brak lokali organizacyjnych (często jedyną okazją spotkań wszystkich działaczy oddziałów były walne zjazdy), brak szczegółowych map turystycznych, uporczywe próby podporządkowania inicjatyw społecznych nowemu „urzędowi” czy widmo łączenia turystyki i krajoznawstwa ze sportem.

W początkach 1960 roku w okręgu bydgoskim działało 12 oddziałów i ponad 100 kół, w tym 60 zakładowych. Największą liczbę członków (1676) i kół (30) posiadał oddział w Toruniu. Rok 1960 przyniósł też dalszy rozwój

Włodzimierz
Maksymowicz
(archiwum autora)

jednostek terenowych. Na koniec roku w województwie bydgoskim działało 12 oddziałów i 99 kół PTTK (w tym 45 zakładowych). Liczba członków wzrosła do 5200. W czasie kadencji powołano dwa nowe oddziały: w Strzelnie – 16 kwietnia 1959 roku i w Ciecchocinku – 20 kwietnia 1960 roku.

Dnia 24 kwietnia 1960 roku odbył się, pierwszy po czteroletniej kadencji, IV Walny Zjazd Delegatów Okręgu Bydgoskiego PTTK. W wyniku wyborów prezesem został Włodzimierz Maksymowicz⁵³. W skład prezydium weszli jako wiceprezesi Czesław Woźny i Stefan Nowicki, funkcję sekretarza pełnił Janusz Umiński, a skarbnika – Władysław Drozd.

⁵¹ Dnia 18 maja 1959 r. odbyła się narada przedstawicieli oddziałów, na której ustalono projekt zasięgu terytorialnego i terminarz walnych zjazdów w oddziałach, na których miały być podjęte decyzje o przyjęciu nowego Statutu.

⁵² Informacja Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy z dnia 2 listopada 1959 r. o przygotowaniach do Okręgowej Konferencji Delegatów Oddziałów, s. 2-3 (mps w archiwum autora).

⁵³ Włodzimierz Maksymowicz (1912-1993) – prawnik, po studiach na UJK we Lwowie pracował w Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telegrafów, w latach 1940-1942 – w budownictwie we Lwowie, 1942-1945 – w spółdzielczości w Tarnowie, a po II wojnie światowej na kierowniczych stanowiskach w ZSS „Społem”, Woj. Zarz. MHD i Woj. Zarz. Handlu w Bydgoszczy, następnie w administracji państwowej jako przewodniczący WKPG, zastępca przewodniczącego

W toku kadencji Zarząd odbył 17 posiedzeń plenarnych, kilkadziesiąt posiedzeń Prezydium Zarządu oraz szereg spotkań roboczych. Podczas posiedzeń analizowano sprawy organizacyjne, programowe i gospodarcze, wiele uwagi poświęcono m.in. komisjom społecznym Z.O., organizacji imprez turystycznych, gospodarce oddziałów, zarządzaniu obiektami turystycznymi, realizacji planów i remontów, współpracy z związkami zawodowymi. Stały wzrost problematyki ekonomicznej w działalności Towarzystwa wymusił potrzebę decentralizacji zarządzania obiektami i zmian struktury organizacyjnej Biura Zarządu Okręgu. Lata 1960-1962 stanowiły też okres przygotowań do obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Stąd działacze PTTK brali udział w przygotowaniu wielu imprez i sami w wielu z nich uczestniczyli, m.in. w uroczystościach grunwaldzkich w 1960 roku, w Zlocie w Płowcach i III Zlocie Turystów na Kujawach Szlakiem Łokietka w 1961 roku, w Zlocie Turystów na 500-lecie Nieszawy, w II Rajdzie Motorowym „Przez Pola Chwały Oręża Polskiego” itp. Działacze Towarzystwa we współpracy z Komisją Milenialną WKFJN opracowali przebieg tras dla tzw. turystyki masowej – szlaków: Grunwaldzkiego, Piastowskiego i Łokietka. Dla obsługi przewidywanego wzrostu ruchu turystycznego, nie tylko na wspomnianych szlakach, ale w całym regionie, usprawniono informację, przewodnictwo, wydano publikacje o szlakach⁵⁴, zorganizowano sprzedaż pamiątek turystycznych, rozbudowano bazę noclegowo-żywnościową. W tym okresie także oddziały w Inowrocławiu, Kruszwicy, Strzelnie i Żninie uzyskały lokale dla Biur Obsługi Ruchu Turystycznego⁵⁵.

Zacieśniła się współpraca z władzami administracyjnymi. Z chwilą wejścia w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 sierpnia 1960 roku o zakresie działania Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki oraz form nadzoru w dziedzinie kultury fizycznej i turystyki nad instytucjami i organizacjami uchwałą Nr 45/237 z dnia 7 stycznia 1961 roku Prezydium WRN w Bydgoszczy, na podstawie § 7 ust. 4 i 5 Zarządzenia Nr 213 Prezesa Rady

Prezydium WRN i do emerytury w 1978 r. ponownie jako przewodniczący WKPG. Przed wojną był członkiem Ligi Polsko-Rumuńskiej, po wojnie – PPS, PZPR i PTE, prezesem Zarządu Okręgu PTTK dwie kadencje w latach 1960-1962 i 1962-1965, odznaczony m.in. Krzyżami: Oficerskim i Kawalerskim OOP, odznakami: Zasłużonego Działacza Turystyki i Złotą Honorową Odznaką PTTK.

⁵⁴ P. Dzianisz, J. Umiński, *Turystyczny Szlak Piastowski (województwo bydgoskie)*, Wyd. Sport i Turystyka, Bydgoszcz 1960; wyd. II, Bydgoszcz 1961 i *Turystyczny Szlak Łokietka*, Bydgoszcz 1961.

⁵⁵ Sprawozdanie Zarządu Okręgu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności Towarzystwa w Okręgu Bydgoskim w okresie od 24 IV 1960 do 15 IV 1962 r., s. 7 (mps w archiwum autora).

Ministrów z dnia 31 października 1960 roku w sprawie szczegółowej organizacji, składu i zakresu działania komitetów kultury fizycznej i turystyki, w skład WKKFiT w Bydgoszczy weszli m.in. działacze PTTK: Włodzimierz Maksymowicz, Janusz Umiński i Tadeusz Jabłoński (ps. Paweł Dzianisz), którzy uczestniczyli odtąd także w pracach komisji WKKFiT.

W świetle rozwoju ruchu turystycznego w regionie palącym problemem stała się budowa domu turysty w Bydgoszczy i Toruniu, a w Kruszwicy domu wycieczkowego. W efekcie wielu interwencji władz wojewódzkich GKKFiT uchwałą Nr 11 z dnia 30 maja 1961 roku przewidział w planie inwestycyjnym na lata 1961-1965 budowę domu turysty w Bydgoszczy i Toruniu, a w Kruszwicy domu wycieczkowego.

W latach 1960-1962 zrealizowano też wytyczne ZG PTTK w zakresie wprowadzania w życie Statutu PTTK i uporządkowano definitywnie stan prawno-organizacyjny oddziałów; wszystkie uzyskały osobowość prawną. W ciągu dwuletniej kadencji pogłębiła się więź członków Zarządu Okręgu, jego komisji społecznych i pracowników biura z zarządami i działaczami oddziałów poprzez udział w ich zebraniach, imprezach i pomocy w organizacji imprez czy w przygotowaniu przyszłej akcji sprawozdawczo-wyborczej⁵⁶.

W związku z 10. rocznicą powołania PTTK w regionie zorganizowano z tej okazji uroczyste spotkania. W Bydgoszczy obchód 10-lecia PTTK odbył się 20 stycznia 1961 roku w Klubie Związku Pracowników Filmowych „Mozaika” przy ul. Marcinkowskiego 14 – siedzibie Dyskusyjnego Klubu Filmowego. Prezes W. Maksymowicz przedstawił na nim informację o 10-letniej działalności PTTK w okręgu bydgoskim, a następnie wyróżniono czołowych działaczy Towarzystwa odznaczeniami i dyplomami⁵⁷. Z tej okazji Prezydium WRN w Bydgoszczy przyznało Zarządowi Okręgu honorową odznakę „Za szczególne zasługi dla województwa bydgoskiego”. Uroczyste obchody miały także miejsce w Chojnicach (połączone z 30-leciem powstania oddziału PTK), w Grudziądzu (wraz z 40-leciem utworzenia oddziału PTK), Toruniu, Włocławku, gdzie równocześnie zorganizowano 50-lecie powstania w 1908 roku pierwszego oddziału PTK na Kujawach i Pomorzu⁵⁸, a także w Żninie.

W roku 1962 działało w okręgu bydgoskim już 14 oddziałów zrzeszających łącznie 5600 członków. Liczba kół wynosiła 78, w tym zakładowych 41.

⁵⁶ Ibidem, s. 8-9.

⁵⁷ Dyplomy 10-lecia otrzymało 120 działaczy Towarzystwa. Uehonorowano nimi także redakcje dzienników bydgoskich, rozgłośnie Polskiego Radia w Bydgoszczy oraz instytucje i osoby współpracujące z PTTK.

⁵⁸ Oddział Kujawski opublikował pracę pt. *50-lecie PTTK we Włocławku*, ss. 52, a w 1998 r. numer specjalny (66/1998) „Biuletynu Przewodnickiego” z okazji 90-lecia Oddziału Kujawskiego.

Przy oddziałach działały komisje lub kluby turystyki kwalifikowanej⁵⁹. W tej kadencji utworzone zostały oddziały w Wąbrzeźnie – 25 maja 1961 roku oraz Nadgoplański w Kruszwicy – 28 czerwca 1961 roku⁶⁰.

Dnia 15 kwietnia 1962 roku miał miejsce V Walny Zjazd Delegatów Oddziałów w Bydgoszczy z udziałem 52 delegatów. Zjazd podsumował dwuletnią działalność turystyczną i wytyczył zadania na najbliższą przyszłość. W dyskusji delegaci zwracali uwagę na potrzebę ściślejszej współpracy PTTK ze szkolnymi ośrodkami krajoznawczo-turystycznym i objęcia przez doświadczonych działaczy turystycznych opieką i pomocą szkolnych ogniw PTTK, zwłaszcza w dziedzinie szkolenia działaczy i organizatorów młodzieżowego ruchu turystyczno-krajoznawczego oraz z wojskowymi kołami Towarzystwa, odbywania przez Zarząd Okręgu minimum dwukrotnie w ciągu roku posiedzeń plenarnych z udziałem prezesów oddziałów (niektóre w interiorze łącznie z posiedzeniami zarządów oddziałów), zintensyfikowania starań o pozyskanie lokali dla biur oraz budowę bazy noclegowej w Bydgoszczy i Inowrocławiu, uproszczenia formalności w dziedzinie zdobywania weryfikacji odznak turystycznych i nominacji przodowników poszczególnych dyscyplin turystycznych, opracowania przez ZG PTTK i zatwierdzenia przez GKFiT przepisów normujących działalność pilotów wycieczek turystycznych oraz zmian w Statucie odnośnie do przedłużenia kadencji Zarządów (okręgów i oddziałów do trzech lat, kół do dwóch lat)⁶¹. Kolejne zmiany Statutu Towarzystwa uchwalone zostały na V Walnym Zjeździe Delegatów PTTK w Warszawie 6 maja 1962 roku.

Wybrany na okres trzyletniej kadencji Zarząd Okręgu pracował pod kierunkiem Włodzimierza Maksymowicza. Funkcje wiceprezesów pełnili Janusz Umiński i Janusz Palicki, sekretarza Marian Walczak, a skarbnika Marian Drozd. W skład Zarządu wchodziło ponadto sześciu członków⁶² oraz

⁵⁹ Pod koniec kadencji 1962-1965 w 17 oddziałach do Towarzystwa należało 6511 członków, w tym w 82 kołach zakładowych (na 139 ogółem) 2556 członków. Należy w tym miejscu przypomnieć, że w latach 50. ZG PTTK nie wyrażał zgody na tworzenie klubów poszczególnych dyscyplin turystycznych. Zdaniem niektórych działaczy władz centralnych Towarzystwa pojęcie „klubu” kojarzyło się z elitarnymi stowarzyszeniami burżuazyjnymi.

⁶⁰ Na koniec 1961 r. Oddział liczył 52 członków i 14 września 1961 r. został wpisany do rejestru związków i stowarzyszeń Prezydium WRN w Bydgoszczy pod nr. 1323. W latach 1961-1964 osiągnął liczbę 144 członków, a miasto i Gopło odwiedziło 3194 wycieczek o łącznej liczbie ok. 150 tys. turystów z kraju i z zagranicy.

⁶¹ „Biuletyn Informacyjny Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy”, bez numeracji. Biuletyn Informacyjny z przebiegu obrad V Walnego Zjazdu Delegatów Okręgu Bydgoskiego z dnia 15 czerwca 1962 r., s. 2-5. Por. „Ilustrowany Kurier Polski” 1962, nr 91 z 17 VI.

⁶² S. Nowicki, W. Gluła, Fr. Loose, Z. Pietrzak, A. Podgórski i Z. Skorwider.

12 przewodniczących okręgowych komisji społecznych⁶³. Podział funkcji wśród członków Zarządu uwzględniał kwalifikacje zawodowe oraz osobiste zainteresowania turystyczne czy krajoznawcze, jak też gotowość współpracy i opieki nad poszczególnymi oddziałami, co wpłynęło na zwiększenie operatywności i kompetencyjności w kontaktach z oddziałami. W toku tej kadencji, trwającej do 28 marca 1965 roku, odbyło się 41 posiedzeń Zarządu, w tym 12 plenarnych. W posiedzeniach Zarządu uczestniczyło średnio 75% ogółu członków, a w posiedzeniach Prezydium niemal 100%⁶⁴. Okręgowej Komisji Rewizyjnej prezesował Zbigniew Borowicz, często uczestniczący w posiedzeniach Zarządu Okręgu. Do wiodącej tematyki posiedzeń i działania Zarządu, obok spraw *stricto* organizacyjnych, zwłaszcza uporządkowania sytuacji prawno-organizacyjnej oddziałów i rozwoju sieci organizacyjnej, należały m.in. zagadnienia: popularyzacji działalności Towarzystwa w społeczeństwie, upowszechnienia czynnego wypoczynku, turystyki i krajoznawstwa wśród młodzieży i dorosłych publikacji krajoznawczych, podnoszenia kwalifikacji kadr turystyczno-krajoznawczych, pogłębienia współpracy z radami narodowymi, dalszego rozwoju i opieki nad szlakami turystycznymi w regionie, a także włączenia się Towarzystwa do obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Przedmiot szczególnej troski Zarządu stanowiła rozbudowa i modernizacja bazy turystycznej, rozwój biur obsługi ruchu turystycznego i wypożyczalni sprzętu⁶⁵. Przejawem starań działaczy bydgoskich o spopularyzowanie regionu jako obszaru turystycznego o dużych walorach krajoznawczych było wytyczenie interesujących szlaków tzw. turystyki wielkiej: „Szlaku Piastowskiego”, „Szlaku Łokietka” czy „Szlaku Powstania Styczniowego” – najważniejszych szlaków turystyki motorowej i autokarowej.

Uchwałą nr 2/62/V z dnia 10 lipca 1962 roku dokonano połączenia działalności turystyki górskiej i narciarskiej w jedną komisję. Równocześnie wyodrębniono z Komisji Krajoznawczej Komisję Ochrony Przyrody. Powołano też Okręgową Komisję Kół Zakładowych mającą koordynować działalność kół zakładowych w regionie, których rozwój przyjęto jako jedno z zadań podczas V Walnego Zjazdu. Wśród komisji problemowych, okresie kadencji 1962-1965,

⁶³ Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu w okresie od 15 IV 62 do 23 III 1965 r. na VI Okręgowej Konferencji Przedstawicieli Oddziałów, s. 5 (mps w archiwum autora) [dalej cyt. Sprawozdanie... od 15 IV 62 do 23 III 1965 r.].

⁶⁴ Ibidem, s. 6.

⁶⁵ Należy w tym miejscu wspomnieć, że mimo upływu blisko 20 lat po wojnie nadal brakowało w sprzedaży dobrego sprzętu turystycznego, jak plecaków, śpiworów, skafandrów, odpowiedniego obuwia czy kajaków. Stąd wypożyczalnie sprzętu turystycznego i sportowego cieszyły się znacznym powodzeniem.

szczególnością aktywnością wyróżniły się Komisje Przewodnicka i Opieki nad Zabytkami. Pierwsza z nich przeprowadziła trzy kursy – w Chełmnie, Kruszwicy i Toruniu. Dzięki jej działalności wzrosła liczba przewodników w regionie z 83 w 1961 roku do 202 w roku 1965. Zwiększyła się również liczba społecznych opiekunów zabytków z ośmiu w 1961 roku do ponad 50. Tradycją stały się doroczne zjazdy społecznych opiekunów zabytków, które w latach 1962-1965 odbyły się w Toruniu, Golubiu-Dobrzyniu, Strzelnie i Chełmnie.

Szczególnością troską napawały Zarząd problemy rozbudowy i modernizacji bazy turystycznej w regionie. Dynamiczny, wręcz żywiołowy, rozwój ruchu turystycznego w województwie wymuszał podjęcie wielu działań o charakterze gospodarczo-inwestycyjnym, co przerastało ówczesne możliwości organizacyjne Okręgu. Postanowiono oddzielić sprawy statutowo-programowe od działalności statutowo-usługowej poprzez powołanie nowej jednostki: Biura Ekonomiczno-Finansowego⁶⁶.

W toku posiedzeń Zarządu omawiano realizację 24 zaleceń i uchwał podjętych podczas V zjazdu, które w większości zrealizowano, m.in. postulat odbywania minimum dwa razy w ciągu roku posiedzeń plenarnych, rozwoju sieci kół zakładowych, włączenia do sieci organizacyjnej PTTK kół SKKT, dyspozycji środkami finansowymi uzyskanymi z tytułu 8% narzutu ORT z przeznaczeniem na pomoc dla słabszych oddziałów, a także zmian w statucie: przedłużenia kadencji Okręgu do trzech lat.

W latach 1962-1965 nastąpił wzrost liczby jednostek organizacyjnych Towarzystwa w okręgu z 88 kół (w tym 41 zakładowych) na początku 1962 roku do 139 (82 zakładowych) pod koniec 1964 roku. Liczba członków powiększyła się z 5593 na początku 1962 roku do 6511 osób w końcu 1964 roku. Na obszarze województwa działało w 1965 roku 17 oddziałów, w tym zakładowy „Eltra” w Bydgoszczy. Wzrost ogniw organizacyjnych wpływał dodatkowo na aktywizację słabszych oddziałów w Brodnicy, Chełmnie czy Nakle. Można to było zaobserwować na przykładzie oddziałów w Bydgoszczy, Golubiu-Dobrzyniu, Toruniu czy Włocławku.

W kadencji powstały oddziały w Świeciu – 30 sierpnia 1962 roku (ponownie), w Golubiu-Dobrzyniu – 1 marca 1964 roku⁶⁷ i zakładowy Zakładów Radiowych „Eltra” w Bydgoszczy – 26 października 1963 roku.

⁶⁶ Sprawozdanie... od 15 IV 62 do 23 III 1965 r., s. 7.

⁶⁷ Oddział w Golubiu-Dobrzyniu, którego prezesem był Zygmunt Kwiatkowski, już w 1968 r. zajął I miejsce we współzawodnictwie oddziałów PTTK okręgu, powtórzył ten sukces w kolejnych latach 1969-1971.

Tabela 5. Rozwój organizacyjny w latach 1956-1965

Rok	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Oddziały, w tym zakładowe	14	13	12	12**	12	12	14	15 1	17 1	17 1
Członkowie	4986*	3464***	3831	4590	•	5593	6571	6419	6511	7403
Koła, w tym	134*	98***	80	97	102	88	123	128	139	169
zakładowe	•	•	•	•	60	41	103	82	82	99
członkowie	•	•	•	•	1775	•	1458	•	2756	3510
terenowe	-	1	2	3	26	22	6	22	24	70
środowiskowe****	•	•	•	•	15	25	14	24	33	9
wiejskie	-	-	-	-	1	1	1	2	2	2

* Według sprawozdania Zarządu Okręgu z działalności w okresie od 10 VI 1956 r. do 24 IV 1960 r. w roku 1956 liczba kół wynosiła 126, a członków 4602 osoby.

** W Mogilnie powstała ponownie jednostka PTTK – koło terenowe, podległe do czasu powołania oddziału bezpośrednio Zarządowi Okręgu w Bydgoszczy.

*** Spadek ewidencyjnej liczby członków i kół w roku 1957 był wynikiem skreślenia tzw. „martwych dusz”, głównie w Oddziale Bydgoskim, w następnych latach w innych oddziałach.

**** określane także jako młodzieżowe.

W tym okresie wzrosła więź pomiędzy ogniwami terenowymi a okręgiem oraz Zarządem Okręgu i Zarządem Głównym. Prezes Zarządu Okręgu, jako członek ZG, uczestniczył w większości w plenarnych posiedzeniach ZG, a w naradach Komisji ZG przewodniczący komisji okręgowych.

Na podstawie uchwały Zarządu Głównego PTTK z dnia 9 maja 1964 roku o włączeniu szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego do PTTK włączono do sieci organizacyjnej Towarzystwa szkolne koła krajoznawczo-turystyczne na prawach członków nadzwyczajnych – zbiorowych. Z wyjątkiem oddziałów w Chełmnie i Mogilnie w okresie kadencji pozostałe oddziały uzyskały własne lokale, chociaż nie zawsze odpowiadały one wzrastającym potrzebom usług turystycznych.

W celu sprostania zapotrzebowaniu na obsługę ruchu turystycznego, także zagranicznych turystów, zorganizowano nowe kursy przewodnickie, podniesiono uprawnienia, zwiększono liczbę przewodników ze znajomością języków obcych. O ile w 1962 roku działało w siedmiu kołach 105 przewodników, to w 1965 roku w 10 kołach już 202, wśród których 22 posiadało uprawnienia do oprowadzania w językach obcych. Tradycje organizacji przewodnictwa turystycznego sięgają w regionie lat międzywojennych. Walory historyczno-urbanistyczne Torunia, a także wznoszonej od podstaw wraz nowoczesnym portem Gdyni wzbudzały nie tylko zainteresowanie społeczeństwa polskiego,

ale i turystów zagranicznych. Stąd w połowie lat 30. zaistniała pilna potrzeba regulacji spraw przewodnickich. Efektem starań środowisk turystycznych Gdyni i Torunia było wydanie odpowiednich zarządzeń przez Franciszka Sokoła, Komisarza Rządu w Gdyni⁶⁸ i Władysława Raczkiewicza, ówczesnego wojewodę pomorskiego, w latach 1931-1937 prezesa Zarządu Głównego PTK⁶⁹.

Edward Wyrostkiewicz (archiwum autora)

⁶⁸ Zarządzenie Komisarza Rządu w Gdyni z dnia 9 marca 1938 r. w sprawie regulaminu porządkowego dla publicznych przewodników turystycznych (Pomorski Dziennik Wojewódzki, 1938, Nr 8, poz. 91) i Zarządzenie Komisarza Rządu w Gdyni z dnia 9 marca 1938 r. o opłatach maksymalnych dla publicznych przewodników turystycznych (Pomorski Dziennik Wojewódzki, 1938, Nr 8, poz. 92).

⁶⁹ Zarządzenie Wojewody Pomorskiego z dnia 29 lipca 1938 r. w sprawie regulaminu porządkowego dla publicznych przewodników turystycznych na terenie miasta Torunia (Pomorski Dziennik Wojewódzki, 1938, Nr 23, poz. 274).

Dnia 28 marca 1965 roku odbyła się w Bydgoszczy VI Okręgowa Konferencja przedstawicieli oddziałów PTTK, której zadaniem była ocena dotychczasowej pracy oraz wybór nowych władz. Referat sprawozdawczy wygłosił prezes ustępującego zarządu Włodzimierz Maksymowicz, wiceprzewodniczący Prezydium WRN. W dyskusji nad sprawozdaniami uczestnicy Zjazdu podkreślali zwłaszcza potrzebę wzmocnienia współpracy z radami narodowymi szczebla lokalnego, wzmoczenia opieki nad ośrodkiem toruńskim w związku z nadchodzącymi rocznicami obchodów 500-lecia pokoju toruńskiego i 20-lecia UMK oraz przygotowaniem w 1968 roku centralnej ogólnopolskiej imprezy turystycznej na Pojezierzu Brodnickim. Postulowano też zwiększenie liczby publikacji turystycznych o regionie. Podczas Zjazdu wręczono za pracę na rzecz rozwoju turystyki w województwie bydgoskim Złote Honorowe Odznaki PTTK przewodniczącemu Prezydium WRN w Bydgoszczy, b. prezesowi Zarządu Okręgu PTTK Aleksandrowi Schmidtowi, dowódcy POW gen. dyw. Zygmuntowi Huszczy oraz działaczom Towarzystwa: W. Maksymowiczowi, K. Stalmach i J. Olkiewiczowi w Bydgoszczy, L. Grzemskiemu z Brodnicy, M. Aleksandrowicz i S. Wasilewskiemu z Torunia i Z. Skorwiderowi ze Żnina. Na czele nowo wybranego 15-osobowego Zarządu Okręgu stanął Edward Wyrostkiewicz⁷⁰.

Wzrost zainteresowania krajoznawstwem i turystyką wśród młodzieży akademickiej spowodował potrzebę powołania do życia 23 marca 1966 roku z Koła Miejskiego nr 2 samodzielnego Międzyuczelnianego Oddziału PTTK w Toruniu⁷¹. Po uzyskaniu 20 kwietnia 1967 roku zgody Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego rozpoczął oficjalną działalność na wiosnę tego roku. W skład Oddziału weszły młodzieżowe koła PTTK Studium Nauczycielskiego w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku i Wymyślinie oraz Wieczorowej Szkoły Inżynierskiej w Bydgoszczy.

⁷⁰ Edward Wyrostkiewicz (1905-1982) – prawnik, absolwent USB w Wilnie, był wieloletnim pracownikiem ubezpieczeń w Lublinie, Wilnie i Bydgoszczy (1923-1939 i 1945-1960) oraz Okręgowej Komisji Arbitrażowej w Bydgoszczy (1961-1971), uczestnikiem sptywów „Cała Polska do morza” (1934) i „Od Bałtyku do Morza Czarnego” (1935), członkiem PTTK od 1953 r., prezesem Zarządu Okręgu (1965-1970) i Okr. Kom. Tur. Górskiej, Gł. Komisji Rewizyjnej (1960-65), ZG PTTK (1966-72), odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką Honorową PTTK i „Zasłużonego Działacza Turystyki”.

⁷¹ Współorganizatorem Oddziału Międzyuczelnianego i Uniwersyteckiego w Toruniu był dr praw Wiesław Radomski. W latach 1966-1984 pełnił funkcję prezesa Oddziału Międzyuczelnianego, w 1984 r. otrzymał tytuł Honorowego Prezesa. W latach 1987-1992 był prezesem, a od 1992 r. jest wiceprezesem Oddziału Uniwersyteckiego. Od wielu lat jest działaczem ZG PTTK jako członek Zarządu (1968-1981), Prezydium Zarządu (1981-1993), przewodniczący Komisji Akademickiej i członek Komisji Krajoznawczej. Od 2009 r. jest Członkiem Honorowym PTTK.

Okres kadencji ukierunkowany był w szczególności na rozwój kół zakładowych. Zanotowano w tym względzie ich znaczny wzrost w Oddziale Miejskim w Toruniu.

Rozwój organizacyjny Towarzystwa w latach 1965-1968 przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Rozwój organizacyjny w latach 1965-1968

Rok	1965	1966	1967	1968
Członkowie ogółem	7403	7640	8934	12 644
w kołach zakładowych	3510	3649	3780	6061
Oddziały ogółem	18	19	20	21
w tym zakładowe	1	1	1	1
Koła ogółem	169	151	188	243
w tym zakładowe	99	109	106	153

Źródło: W. Militz, *Jubileuszowy rok 1965*, „Ziemia” 1966, s. 298; idem, *PTTK w 1966 roku*, „Ziemia” 1967, s. 274; idem, *PTTK w 1967 roku*, „Ziemia” 1968, s. 282; idem, *PTTK w latach 1968-1969*, „Ziemia” 1969-1970, s. 239.

VII Zjazd Delegatów Oddziałów Okręgu Bydgoskiego w dniu 17 marca 1968 roku poświęcony był głównie problemom: wzrostu liczbowego PTTK w regionie, zbliżenia ogniw zarządów i komisji, wdrożenia zasad kulturalnego uprawiania turystyki („kulturze na szlaku”), dalszego zacieśniania współpracy z młodzieżą, zwłaszcza akademicką, której wzrost liczbowy w szeregach Towarzystwa był w ostatnich latach szczególnie widoczny w związku z intensywnym rozwojem ośrodków akademickich Torunia i Bydgoszczy⁷², a także przygotowania do obchodów 500. rocznicy urodzin M. Kopernika.

W okresie kadencji nastąpił dalszy wzrost aktywności Towarzystwa w zakładach pracy – działalność PTTK zmierzała do realizacji programu organizacji i wypoczynku załóg jako integralnej części rocznego planu ekonomiczno-produkcyjnego. Do realizacji szczegółowych zadań w zakładach pracy wykorzystywano „regulamin Koła Zakładowego PTTK”. Szczególny nacisk położono na szkolenie kadry turystycznej – w odniesieniu do zakła-

⁷² W 1964 r. powstała w Bydgoszczy Wyższa Szkoła Inżynierska, w 1969 r. otwarto filię Akademii Rolniczej w Poznaniu – obie uczelnie połączono w 1974 r. w Akademię Techniczno-Rolniczą (ob. Uniwersytet Przyrodniczo-Technologiczny im. J.J. Śniadeckich), a w 1974 r. utworzono Wyższą Szkołę Pedagogiczną (ob. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego). W latach 1974-1974 powstały też filie Wyższej Szkoły Muzycznej w Łodzi (ob. Akademia Muzyczna im. F. Nowowiejskiego) i Akademii Medycznej w Gdańsku (ob. Collegium Medicum UMK).

dów pracy – głównie organizatorów turystyki, którzy mieli w nich przede wszystkim organizować turystykę i krajoznawstwo oraz wypoczynek po pracy.

Liczbowy wzrost organizatorów turystyki przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Organizatorzy turystyki

Rok	Zakłady pracy	Młodzież	Wojsko	Wieś	Razem
1967	71	61	75	95	315
1968	996	222	173	102	1493
1969	1024	446	240	115	1825
1970	1159	657	240	156	2212
1971	1250	895	102	111	2358

Źródło: Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK za lata 1968-1971 na VIII Okręgowy Zjazd Delegatów Oddziałów PTTK województwa bydgoskiego, Bydgoszcz, dnia 21 maja 1972 r.

Dnia 17 lutego 1971 roku – z okazji 20-lecia PTTK – odbyło się w Bydgoszczy uroczyste zebranie plenarne Zarządu Okręgu. Uczestniczyli w nim zasłużeni działacze Towarzystwa i weterani ruchu krajoznawczo-turystycznego w regionie. Wielu działaczom wręczono odznaki, dyplomy i wyróżnienia. Złotą Odznakę PTTK otrzymał prezes Oddziału w Kruszwicy inż. Janusz Strzelecki, a ok. 70 działaczy i instytucji – okolicznościowe medale i dyplomy⁷³.

Ważnym wydarzeniem w działalności okręgu bydgoskiego było zainaugurowanie z inicjatywy Zygmunta Kwiatkowskiego⁷⁴ konkursów krasomówczych w salach zamku w Golubiu-Dobrzyniu. Pierwszy Krajowy Konkurs Krasomówczy Przewodników PTTK, z udziałem 13 przewodników, odbył się w listopadzie 1971 roku. Wkrótce stał się jednym z wiodących wydarzeń kulturalnych w Polsce, a liczba startujących w nim doszła do 50!

Na terenie okręgu powstały dwa nowe oddziały terenowe: w Koronowie (1968) i Tucholi – 12 maja 1968 roku⁷⁵ oraz zakładowy w Zakładach Chemicznych „Organika-Zachem” w Bydgoszczy – 29 kwietnia 1969 roku.

⁷³ „Dziennik Wieczorny” 1971 z 18 II.

⁷⁴ Zygmunt Kwiatkowski (1933-2005) – nauczyciel, historyk, krajoznawca. Założyciel (1 marca 1964 r.) oddziału PTTK w Golubiu-Dobrzyniu, od 1973 r. jego wiceprezes, a od 1976 r. do śmierci prezes Zarządu Golubskiego Oddziału PTTK i dyrektor Zamku Golubskiego, w latach 1993-2005 członek ZG PTTK. Inicjator utworzenia przy Oddziale Klubu Jeździeckiego wielkich Turniejów Rycerskich, a także organizator balów kostiumowych zwanych „Balami Rycerskimi” oraz balów sylwestrowych zwanych „Sylwestrami Sław” ze względu na udział w nich 10 najświetniejszych Polaków w danym roku. Członek Honorowy PTTK (1997).

⁷⁵ Kontynuując tradycje działającego w Tucholi w latach 1926-1939 oddziału PTK, w roku 1954 założono tu oddział PTTK. Z powodu zaniku działalności w latach 1958-1959 reaktywowano

Tabela 8. Rozwój organizacyjny w latach 1968-1971

Rok	1968	1969	1970	1971
Członkowie ogółem	12 644	17 012	17 953	18 377
W kołach zakładowych	6061	8379	8092	8850
Oddziały ogółem	21	22	22	22
W tym zakładowe	1	2	2	2
Koła ogółem	243	301	334	345
W tym koła zakładowe	153	186	209	225

Źródło: W. Militz, *PTTK w latach 1968-1969*, s. 239; idem, *PTTK w 1970 r.*, „Ziemia” 1971, s. 264; Sprawozdanie Zarządu Okręgu PTTK za lata 1968-1971 na VIII Okręgowy Zjazd Delegatów Oddziałów PTTK województwa bydgoskiego, Bydgoszcz dnia 21 maja 1972 r.

W dniu 22 maja 1972 roku odbył się w Bydgoszczy z udziałem 79 delegatów VIII Okręgowy Zjazd Delegatów Oddziałów PTTK. Na czele wybranego 25-osobowego Zarządu Okręgu stanął ppłk. w st. sp. Feliks Gabara⁷⁶. Funkcje wiceprezesów powierzono: do spraw turystyki kwalifikowanej Stanisławowi Dygasiewiczowi, do spraw krajoznawstwa Januszowi Umińskiemu, a do spraw gospodarczych Antoniemu Pieczyńskiemu. Sekretarzem wybrano Mariana Łukiewskiego⁷⁷. W dyskusji na Zjeździe omawiano m.in. przygotowania do obchodów 100-lecia turystyki zorganizowanej w Polsce, problemy unowocześnienia metod działania Towarzystwa, szerszej informacji o pracach zarządu okręgu i realizacji podjętych decyzji programowych, modyfikacji prac biura ZO, pełniejszego wykorzystania działalności komisji społecznych w bieżących pracach Towarzystwa, konieczności wzrostu roli inspiracyjnej i wypracowania nowego modelu pracy Okręgu, rozwoju bazy

go formalnie 20 lutego 1960 r., ale ponownie uległ likwidacji w 1961 r. Na zjeździe działaczy 11-12 maja 1968 r. doszło do kolejnego reaktywowania, ale jego działalność zamarła ostatecznie w 1992 r.

⁷⁶ Feliks Gabara – od 1957 r. przewodniczący sekcji piłki nożnej i członek zarządu WKS „Zawisza”, był w latach 1964-1969 wiceprezesem klubu ds. sportowych. Z funkcji prezesa Zarządu Okręgu PTTK zrezygnował z dniem 12 grudnia 1974 r. Plenum Zarządu Okręgu powierzyło tę funkcję Tadeuszowi Połatyńskiemu, przewodniczącemu Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych.

⁷⁷ Protokół z VIII Okręgowego Zjazdu Delegatów Oddziałów Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Bydgoszczy w dniu 21 V 1972 r. (mps w archiwum autora). Por. też: Ankieta informacyjna o składzie władz okręgu w Bydgoszczy wybranych w dniu 21 maja 1972 r. (mps w archiwum autora). Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy za lata 1972-1977, Bydgoszcz, 27 luty 1977 r., Załącznik nr 15 [dalej cyt. Sprawozdanie... za lata 1972-1977].

noclegowej, koordynacji działań w zakresie rozwoju turystyki zagranicznej, wydłużenia sezonu turystycznego w obiektach Towarzystwa, utworzenia w Bydgoszczy kiosku oferującego publikacje turystyczno-krajoznawcze oraz pamiątki produkcji Przedsiębiorstwa PTTK „Foto-Pam”.

Fundamentalną rolę w dziedzinie uporządkowania zasad wykonywania funkcji przewodnika miało wydanie przez Przewodniczącego GKKFiT w dniu 22 listopada 1960 roku Zarządzenia Nr 173 w sprawie wykonywania funkcji przewodnika. Stworzyło ono jednolity system przewodnictwa, oddając go całkowicie w ręce PTTK. Z kolei Zarządzeniem Nr 26 Przewodniczącego GKKFiT z 30 kwietnia 1968 roku określone zostały rodzaje przewodników i klas oraz zasady nadawania uprawnień przez Wydziały Kultury Fizycznej i Turystyki szczebla wojewódzkiego na wniosek komisji kwalifikacyjno-egzaminacyjnej oraz prowadzenie ewidencji, które odtąd znajdowało się wyłącznie w gestii PTTK. w województwie bydgoskim – podobnie jak w całym kraju – w rękach Okręgowej Komisji Przewodnickiej PTTK⁷⁸. W 1973 roku 800 osób w regionie posiadało uprawnienia przewodników, w tym 704 terenowych i miejskich (w Toruniu) i 96 zakładowych. Prowadzenie pilotażu wycieczek traktowane było do 1961 roku dowolnie przez poszczególne organizacje zajmujące się obsługą ruchu turystycznego. Dopiero od 1962 roku uregulowały ją zarządzenia Przewodniczącego GKKFiT. Obowiązywały odtąd do roku 1988⁷⁹.

W związku z przypadającą w roku 1973 setną rocznicą powstania zorganizowanej turystyki polskiej Zarząd Okręgu postanowił powołać Okręgową Komisję Historyczną, której organizację powierzył sekretarzowi Antoniemu Pieczyńskiemu. Komisja powołana została 15 kwietnia 1969 roku pod przewodnictwem Janusza Umińskiego⁸⁰. W sierpniu 1971 roku Komisja zorganizowała konkurs na „Wspomnienia działacza turystycznego”. Dnia 15 grudnia 1973 roku z okazji 100-lecia turystyki w Polsce staraniem Oddziałów Miejskiego w Toruniu i Międzyuczelnianego odbyła się w Muzeum Etnograficznym w Toruniu wieczornica.

⁷⁸ W roku 1957 działało w województwie 59 przewodników skupionych w kołach w Bydgoszczy, Chełmnie, Grudziądzu, Toruniu i Włocławku, którzy w tym roku oprowadzili ponad 22 500 osób.

⁷⁹ Dnia 20 października 1988 r. Komitet do spraw Młodzieży i Sportu, z braku podstawy ustawowej, uchylił resortowe akty prawne dotyczące przewodnictwa. Z tym dniem państwowe uprawnienia przewodnickie przestały istnieć.

⁸⁰ Protokół z zebrania organizacyjnego OKH, odbytego w dniu 15 kwietnia 1969 r. (mps w archiwum autora).

Prezydium VIII Zjazdu Delegatów Oddziałów PTTK województwa bydgoskiego w dniu 21 maja 1972 r. (archiwum autora)

Dnia 20 stycznia 1974 roku w sali Kinoteatru przy ul. Dwernickiego miały miejsce obchody 100-lecia zorganizowanej turystyki polskiej. Podczas akademii, w której uczestniczyli weterani krajoznawstwa i ruchu turystycznego oraz przedstawiciele miejscowych władz, referat o historii organizacji turystycznych na Kujawach i Pomorzu wygłosił J. Umiński. Życzenia dalszych sukcesów w dziedzinie szeroko pojętej turystyki złożył Mieczysław Bardziński – dyrektor Wydziału KFiT UW, a sztandar ufundowany dla Zarządu Okręgu z okazji 100-lecia turystyki polskiej przez WRZZ przekazał jej przewodniczący Tadeusz Połatyński. Z kolei z rąk wiceprezesa ZG PTTK Andrzeja Gordona „Medale 100-lecia turystyki polskiej” otrzymali: Roman Conrad, Stanisław Duński, Ewaryst Jakubowicz, Henryk Krajczewski, Franciszek Łęgowski, Stefan Nowicki, Julian Rydzkowski⁸¹, Zbigniew Skorwider, Janusz Umiński, Czesław Woźny, Edward Wyrostkiewicz, Tadeusz Połatyński i Władysław Mrocoszek, a wielu działaczy złote i srebrne odznaki „Zasłużonego Działacza Turystyki” oraz złote i srebrne „Honorowe Odznaki PTTK”⁸².

⁸¹ Julian Rydzkowski (1891-1978) – wieloletni działacz regionalny i turystyczno-krajoznawczy, współzałożyciel Oddziału PTK w 1930 r. w Chojnicach, organizator Muzeum Regionalnego PTK, znawca Kaszub, jako pierwszy otrzymał w woj. bydgoskim uprawnienia Przewodnika Turystyki Pieszkiej (legitymacja nr 157).

⁸² „Ilustrowany Kurier Polski” 1974, nr 17 z 21 I; nr 18 z 22 I.

W okresie VIII kadencji powstały trzy nowe oddziały: w grudniu 1973 roku zakładowy przy Zakładach Rowerowych „Romet” w Bydgoszczy, 29 stycznia 1975 roku Oddział w Sępólnie Krajeńskim oraz 21 maja 1975 roku Oddział Akademicki w Bydgoszczy.

Tabela 9. Rozwój organizacyjny w latach 1971-1975

Rok	1971	1972	1973	1974	1975*
Oddziały ogółem, w tym	22	22	22	24	18
terenowe	19	19	19	19	12
zakładowe	2	2	2	4	4
akademickie	1	1	1	1	1
środowiskowe	-	-	-	-	1
Członkowie ogółem, w tym	18 377	18 742	20 688	22 928	12 433
w oddziałach terenowych	-	15 331	16 895	18 425	9914
w oddziałach zakładowych	-	1094	1256	1773	2102
w oddziałach akademickich	-	2317	2537	2730	320
w oddziałach środowiskowych	-	-	-	-	197
Koła ogółem, w tym	345	358	392	439	266
zakładowe	225	211	232	249	158
członkowie	8850	8536	9959	10 719	5472

Źródło: Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego za lata 1972-1977, Bydgoszcz 27 lutego 1977

* dane na koniec roku w województwie bydgoskim, po zmianach podziału administracyjnego.

W dniu 8 czerwca 1975 roku odbył się kolejny IX Zjazd Delegatów Oddziałów Okręgu Bydgoskiego, na którym dokonano oceny działalności Towarzystwa na obszarze województwa bydgoskiego i wybrano nowe władze. Na czele 16-osobowego Zarządu Okręgu stanął Tadeusz Połatyński⁸³, wiceprezesami zostali Stanisław Dygasiewicz, Janusz Umiński, Antoni Gutowski i Antoni Pieczyński, sekretarzem Marian Łukiewski, a skarbnikiem Wiesław Piernikowski⁸⁴. Zjazd Delegatów odbył się po najdłuższej, bo pięcioletniej, kadencji władz wojewódzkich. Przypadł na okres wprowadzenia z dniem 1 lipca 1975 roku nowego podziału administracyjnego państwa, zastąpienia dotychczasowego

⁸³ Tadeusz Połatyński – ur. w 1928 r., nauczyciel, inżynier, członek PTTK od roku 1955, funkcję prezesa Zarządu Okręgu pełnił już od 12 grudnia 1974 r. jako następca Feliksa Gabary. Był odznaczony m.in. Krzyżami: Oficerskim i Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 100-lecia Turystyki i Złotą Honorową Odznaką PTTK.

⁸⁴ Sprawozdanie... za lata 1972-1977.

trzystopniowego (województwo – powiat – gmina) podziałem dwustopniowym (województwo – gmina)⁸⁵. W miejsce 17 dużych województw powołano 49 mniejszych i słabszych, motywując to zbliżeniem organów władzy do społeczeństwa. Ale rzeczywistym celem reformy było dążenie kierownictwa PZPR do wzmocnienia kontroli nad aparatem terenowym i osłabienie samorządu, a w efekcie wzrost centralizacji i autokracji. Wskutek przeprowadzonych zmian powstały z tzw. dużego województwa bydgoskiego trzy mniejsze: bydgoskie, toruńskie i włocławskie.

Biuro Zarządu Okręgu

Począwszy od 1951 roku, aż do likwidacji struktur wojewódzkich w 1990 roku, pomocą w działalności społecznej członków Towarzystwa służył tzw. aparat etatowy. Jako organ wykonawczy Zarządu Okręgu pracownicy biura realizowali zadania statutowe Towarzystwa oraz wynikające z uchwał i wytycznych władz centralnych i okręgu. Liczebność obsady osobowej i struktury organizacyjne biura zmieniała się w przeciągu lat 1951-1990 kilkakrotnie. Trudno dziś w pełni przedstawić zachodzące zmiany, tym niemniej w miarę zachowanych dokumentów oraz na podstawie relacji uczestników zachodzących przemian poniższy obraz wydaje się wierny. Biuro wykonywało obsługę władz statutowych okręgu i jego komisji społecznych, wspólnie z nimi inicjowało, przygotowywało i organizowało narady i imprezy turystyczno-krajoznawcze, a także spotkania, odczyty i wystawy, udzielało porad organizatorom wycieczek itp.

Struktura biura ulegała kilkakrotnie zmianom. Zatrudnionych było w nim średnio sześciu pracowników, czterech w pionie programowym i dwóch administracyjnych⁸⁶. W latach 60. dzieliło się na dwa działy: programowo-

⁸⁵ Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (DzU z 1975, Nr 16, poz. 91).

⁸⁶ Przykładowo w 1956 r. w biurze było zatrudnionych siedem osób. Ich liczba zmniejszyła się w 1957 r. do sześciu, a od 1 stycznia 1958 r. do pięciu osób. Utrata szóstego etatu ograniczyła w znacznym stopniu pomoc udzielaną komisjom społecznym i oddziałom w organizacji imprez. Etat ten przywrócono w roku 1961. Od 1962 r., w związku z reorganizacją gospodarczą i zwiększeniem roli, zadań i odpowiedzialności okręgów, skład osobowy biura zwiększono do ośmiu etatów. Wraz z rozwojem usług świadczonych przez poszczególne oddziały wzrastała też liczba zatrudnionych w nich osób. Na przykład na początku 1960 r. w biurach oddziałów w Bydgoszczy i Toruniu pracowały po trzy osoby, jednoosobową obsadę miały biura oddziałów w Inowrocławiu, Włocławku i Żninie. Osoby te prowadziły głównie BORT-y, w mniejszym stopniu pomagały w realizacji zadań programowych. W 1962 r. w biurach oddziałów (wraz z ORT-ami) pracowało łącznie 17 osób: w Bydgoszczy i Toruniu po cztery osoby, w Inowrocławiu, Kruszwicy, Włocławku i Żninie po dwie osoby, a w Chojnicach jedna.

-organizacyjny i finansowo-rewizyjny, w których łącznie pracowało osiem osób. Do działu programowo-organizacyjnego należało zwłaszcza: opracowywanie projektów i realizacja planów związanych z rozwojem sieci organizacyjnej, organizacja i koordynacja różnych form szkolenia kadr turystycznych, opracowywanie i pomoc w realizacji kalendarza imprez krajoznawczo-turystycznych na obszarze okręgu, współpraca z organizacjami działającymi w dziedzinie turystyki i krajoznawstwa, instruktaż i kontrola działalności jednostek organizacyjnych Towarzystwa działających w okręgu, kontakty z władzami terenowymi i organizacjami masowymi, prasą, Polskim Radiem oraz instytucjami kulturalnymi, w których pomieszczeniach niejednokrotnie organizowało wspólnie z zainteresowanymi komisjami społecznymi spotkania, odczyty i wystawy. W ramach działu programowo-organizacyjnego funkcjonował referat wczasów turystycznych PTTK i FWP⁸⁷, zajmujący się również akwizycją uczestników wycieczek zagranicznych⁸⁸ oraz BORT⁸⁹.

Dział finansowo-rewizyjny koordynował i nadzorował działalność finansowo-księgową oddziałów, przyjmował ich bilanse i sprawozdania roczne, dokonywał analiz i prowadził księgowość Zarządu Okręgu. Istotne znaczenie miała praca rewizyjno-instruktażowa.

Realizacja tych i innych zadań zleconych przez władze centralne i okręgowe PTTK uzależniona była nie tylko od możliwości finansowych Towarzystwa, ale także od warunków technicznych (bazy poligraficznej, liczby i wyposażenia obiektów turystycznych, sprzętu turystycznego itp.) oraz cech osobowych i predyspozycji psychicznej pracujących w biurze osób. Nie zawsze osoby umięjące społecznie sprawnie pokierować nawet dużą imprezą turystyczną potrafiły, zaangażowane później do etatowej pracy w biurze, wykazać

⁸⁷ Wczasy turystyczne, jako nową formę wypoczynku, wprowadzono w roku 1954. Ze względu na atrakcyjność – możliwość spędzania ich w różnych, kolejno zwiedzanych miejscowościach – stały się niezwykle popularne, zwłaszcza wśród młodszej części społeczeństwa. Już w roku 1955 Zarząd Okręgu PTTK w Bydgoszczy przy pomocy oddziałów i okręgowych komisji społecznych rozprowadził 57 skierowań na zimowe wczasy narciarskie i 537 skierowań na letnie wczasy: górskie, kajakowe i krajoznawcze, uzyskując we współzawodnictwie międzyokręgowym I miejsce. W latach 1957-1959 rozprowadzono 3304 skierowania, w latach 1960-1961 z wczasów w sezonie letnim skorzystało 2301 osób, z obozów narciarskich 320 osób, w 1962 r. w sezonie letnim – 1760 osób. Od 1959 r. biuro zajmowało się również akcją wczasów zagranicznych, w 1959 r. skorzystało z nich 113 osób, w 1960 – 72, w 1961 – 166, w 1962 – 235, w 1963 – 166, a w 1964 – 110 osób.

⁸⁸ Referat Wczasów przekształcony został w 1960 r. w Referat Wczasów i Turystyki Zagranicznej. Od 1964 r. akwizycję wycieczek zagranicznych podjęły też na podstawie bezpośrednich umów z Biurem Turystyki Zagranicznej w Warszawie poszczególne oddziały w regionie, m.in. w Grudziądzu i Toruniu.

⁸⁹ Od 1956 r. przeszedł z biura Zarządu Okręgu do Oddziału Miejskiego w Bydgoszczy.

się efektywnością działania w codziennym trudzie organizacji ruchu turystycznego. Sprawność organizacyjna pracowników etatowych zależała też w dużym stopniu od możliwości i skali współpracy z tzw. aktywem społecznym, zwłaszcza na szczeblu oddziałów i kół, gdzie w większym stopniu niż na poziomie wojewódzkim zmieniały się składy zarządów tych jednostek organizacyjnych i warunki techniczne ich działania.

Pracownicy biura Zarządu Okręgu oraz jednostek terenowych uczestniczyli w wielu szkoleniach organizowanych przez centralę Towarzystwa, m.in. w dniach 3-5 czerwca 1966 roku w Stanicy Wodnej PTTK w Bachotku dla księgowych i skarbników oddziałów. W celu poprawy operatywności biura Prezydium Zarządu Okręgu powołało w 1967 roku specjalną Komisję Weryfikacji Pracowników pod kierunkiem Zbigniewa Borowicza.

Pierwszym kierownikiem Biura Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy był Henryk Andrzejewski. Wraz z nim w lokalu Zarządu Okręgu, który mieścił się w pomieszczeniu sklepowym w hotelu „Pod Orłem” przy ul. Gdańskiej 14, pracowali Maria Patek i Karol Rosiński, który pełnił funkcję inspektora organizacyjnego⁹⁰.

Z dniem 1 stycznia 1953 roku funkcję kierownika biura przejął red. Jan Zagierski⁹¹ i sprawował ją do połowy roku 1956. Jego umiejętność zjednywania ludzi i rozbudzania zainteresowań w dziedzinie krajoznawstwa i turystyki przyczyniła się w znacznym stopniu do powstania i skonsolidowania członków ówczesnego „aktywu” okręgowego i oddziałów terenowych. Wielu z nich do końca swych dni działało później nie tylko w PTTK, ale i w innych organizacjach turystyczno-krajoznawczych i kulturalnych. Nieliczni, żyjący jeszcze, sprawom turystyki i krajoznawstwa i dziś poświęcają swój czas.

Po red. Janie Zagierskim kierownikami biura byli kolejno Władysław Krużyński (10 VI 1956-31 I 1958), Janusz Umiński (1 II 1958-30 VI 1961), Marian Walczak (1 VII 1961-30 IX 1963)⁹², Henryk Szymanowicz (1964-1965), Marian Rutkowski (1966), Marian Łukiewski (1967)⁹³, Kazimierz Bartel

⁹⁰ Karol Rosiński – działacz turystyki wodnej i motorowej, w latach 1956-60 był kierownikiem obiektów turystycznych PTTK na Mazurach.

⁹¹ Jan Zagierski, dziennikarz i krajoznawca, vide przypis na stronie 7.

⁹² Marian Walczak – ur. 21 lutego 1922 r. w Ostrowie Wielkopolskim, ekonomista. Od 1 lipca 1961 do 30 września 1963 r. był kierownikiem Biura Zarządu Okręgu. Od 1 października 1963 r. był dyrektorem Biura Ekonomiczno-Finansowego PTTK w Bydgoszczy, a po przekształceniu BEF w Okręgowy Zespół Obiektów Turystycznych od 1 lutego 1974 r. jego dyrektorem.

⁹³ Marian Łukiewski funkcję kierownika biura (na jedną drugą etatu) pełnił od 11 stycznia 1967 do 31 marca 1967 r. (rezygnacja z pracy).

(1967-1972) i Antoni Gutowski (1972-1977)⁹⁴. W biurze w różnych okresach przez dłuższy czas pracowali m.in. Zofia Andrzejewska, Eleonora Siebers, Marta Sz wajkowska, Janina Skrzypińska, Irena Kowalewska, Izabela Kuźnik, Stanisław Wasilewski, Waclaw Obodziński, Bogusław Jeneralski, Edward Paluszek, Waclaw Przybyliński i Alfred Dolecki.

Dla prowadzenia działalności programowej i usługowej istotnym problemem zawsze było posiadanie odpowiedniego lokalu, w którym nie tylko można było świadczyć usługi, ale także odbywać zebrania różnych jednostek Towarzystwa (zarządów odpowiednich szczebli, komisji społecznych, komitetów organizacyjnych imprez itp.). Stąd zarówno Zarząd Okręgu, jak i poszczególnych oddziałów niemal permanentnie zabiegały o powiększenie liczby lokali i polepszenie warunków do pracy personelu etatowego i działaczy społecznych. W zależności od przychylności władz administracyjnych oraz osobistych predyspozycji prezesów oddziałów z biegiem czasu kilka oddziałów uzyskało odpowiednie pomieszczenia do prowadzenia swej działalności. Przykładowo w roku 1959 własne lokale organizacyjne posiadały oddziały PTTK w Bydgoszczy, Grudziądzu, Inowrocławiu, Toruniu, Żninie i Włocławku, ale z wyjątkiem oddziałów w Bydgoszczy i Włocławku⁹⁵ zapewniały one jedynie obsługę ruchu turystycznego i podstawowe czynności oddziałów. Także lokal Zarządu Okręgu nie umożliwiał w pełni realizacji zadań statutowo-organizacyjnych Zarządu i jego komisji społecznych.

⁹⁴ Antoni Gutowski był od 21 maja 1972 r. z wyboru wiceprezesem Zarządu Okręgu, od 8 czerwca 1975 do 27 lutego 1977 r. – Zarządu Wojewódzkiego PTTK.

⁹⁵ We własnej siedzibie, wybudowanym w okresie międzywojennym obiekcie, częściowo użytkowanym przez Muzeum Ziemi Kujawskiej, założonym przez miejscowy oddział PTK, w 1949 r. upaństwowionym.

ANEKS

1. Oddziały PTTK w latach 1951-1975

Lp.	Nazwa Oddziału	Data zjazdu założycielskiego	Data powołania przez ZG PTTK	Uwagi organizacyjne
1	2	3	4	5
1	Oddział w Brodnicy	5 V 1952	5 IV 1961	
2	Oddział Miejski w Bydgoszczy	27 III 1953	27 IV 1960	Oddział PTK zał. 24 IV 1920
3	Oddział Akademicki w Bydgoszczy	21 V 1975		Rozwiązany w końcu 1990
4	Oddział „Organika-Zachem” w Bydgoszczy	29 IV 1969	27 VIII 1969	Rozwiązany po 2003
5	Oddział Środowiska Rzemieślniczego w Bydgoszczy	27 I 1975	20 III 1975	Rozwiązany po 2000
6	Oddział Wojskowy przy Klubie POW w Bydgoszczy	11 XI 1976	14 XII 1976	Oddział Wojskowy powstał na bazie Koła Wojsk. PTTK przy Okręg. Klubie Oficera zał. w 1958
7	Oddział przy ZR „ROMET” w Bydgoszczy	XII 1973	12 VII 1974	Rozwiązany po 1990
8	Oddział przy ZR „ELTRA” w Bydgoszczy	26 X 1963		Koło 19 IV 1957, oddział rozwiązany 31 XII 1990
9	Oddział Zakładowy przy Przedsiębiorstwach Handlu Wewnętrznego w Bydgoszczy	30 IX 1976		Koło przy WPTekstylno-Odzieżowym zał. 25 III 1971. Oddział rozwiązany 31 XII 1990
10	Oddział przy Centralnym Więzieniu w Bydgoszczy	21 X 1963		Zlikwidowany w 1965
11	Oddział im. Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie	13 V 1954	5 IV 1961	
12	Oddział im. J. Karnowskiego w Chojnicach	1954	28 XII 1960	Oddział PTK zał. 30 III 1930, oddział PTTK zlikwidowany w 1997
13	Oddział w Ciechocinku	20 IV 1960	28 IV 1965	Zlikwidowany

1	2	3	4	5
14	Oddział im. Zygmunta Kwiatkowskiego w Golubiu-Dobrzyniu	1 III 1964	27 V 1964	Powstał na bazie koła zorganizowanego w 1963 z inicjatywy oddziału w Brodnicy
15	Oddział im. ks. dr. ppłk. W. Łęgi w Grudziądzu	23 IV 1953		Oddział PTK zał. 19 XI 1922
16	Oddział Kujaw Zachodnich w Inowrocławiu	24 II 1954	21 XI 1960	Oddział PTK zał. 20 XII 1928, działał po II wojnie światowej 1946-15 X 1948
17	Oddział w Koronowie	1968		Rozwiązany w marcu 1991
18	Nadgoplański w Kruszwicy	28 VI 1961	9 VIII 1961	
19	Oddział Miejski w Lipnie	27 I 1972	27 I 1976	
20	Oddział w Mogilnie	26 IV 1956		Po zaniku działalności ponownie zał. 28 V 1960, rozwiązany w I kw. 1991
21	Oddział w Nakle	15 XII 1953		Rozwiązany w latach 80.
22	Oddział w Sępólnie Krajeńskim	29 I 1975 I Zjazd 25 XI 1976	26 VIII 1975	Oddział PTK zał. na przełomie lat 1929/1930
23	Oddział w Strzelnie	16 IV 1959	4 XI 1959	od 9 IV 1957 koło przy Zarządzie Okręgu
24	Oddział w Swieczu	30 VIII 1962	17 X 1962	Zał. 16 V 1938
25	Oddział w Tucholi	1954	1960	Rozwiązany po 1992
26	Oddział Miejski im. M. Sydowa w Toruniu	11 III 1951	25 VI 1960	Oddział PTK zał. 5 I 1922
27	Oddział Międzyuczelniany w Toruniu	23 III 1966	6 VII 1966	Rozwiązany w 1995
28	Oddział w Wąbrzeźnie	25 V 1961		Rozwiązany w 1990
29	Oddział Kujawski we Włocławku		25 XI 1959	Zał. 28 III 1908, 21 XII 1945 zebranie organ. PTK
30	Oddział Pałucki w Żninie	12 VII 1954	22 VI 1960	Zał. 3 IV 1929**

* wstępne zebranie organizacyjne 28 V 1921 r.

** koło od 10 stycznia 1929 r.

2. Skład Zarządu Okręgu

I kadencja 4 III 1951- -21 III 1954	Funkcja	II kadencja 21 III 1954- -10 VI 1956	Funkcja	III kadencja 10 VI 1956- -23 IV 1960	Funkcja
1	2	3	4	5	
Czesław Nieduszyński	prezes	Aleksander Schmidt	prezes	Aleksander Schmidt	prezes
Edward Glesmer	I wiceprezes	Jan Zagierski	wiceprezes	Jan Zagierski	wiceprezes
Irena Szadziewska	II wiceprezes	Jerzy Olkiewicz	wiceprezes	Stefan Nowicki	wiceprezes
Henryk Andrzejewski	sekretarz	Alfred Korzeń*	sekretarz	Władysław Kruszyński	sekretarz
Czesław Jaskólski	zastępca skarbnika	Gerard Gutowski	skarbnik	Henryk Krajczewski	skarbnik
Antoni Podemski	skarbnik	Tadeusz Jab- łoński	członek prezydium	Jan Głodek	członek prezydium
Erazm Marciniak	zastępca skarbnika	Stefan Nowicki	członek prezydium	Tadeusz Jab- łoński	członek prezydium
Witold Garbacz	członek prezydium	Czesław Woźny	członek prezydium	Zygmunt Malicki**	członek prezydium
Gerard Gutowski	członek prezydium	Bożena Abelman	członek zarządu	Czesław Woźny	członek prezydium
Zdzisław Arentowicz	członek zarządu	Piotr Biedrzycki	członek zarządu	Józef Błachnio	członek zarządu
Seweryna Butkiewicz	członek zarządu	Halina Calińska	członek zarządu	Stanisław Duński	członek zarządu
Dornowski	członek zarządu	Władysław Dąbrowski	członek zarządu	Stanisław Hyciek	członek zarządu
Tadeusz Jankowski	członek zarządu	Hanna Gnatowska	członek zarządu	Ewaryst Jakubowicz	członek zarządu
Leszek Michalski		Roman Janicki	członek zarządu	Roman Janicki	członek zarządu
Kazimierz Sulisławski		Alfred Mazur	członek zarządu	Jerzy Kuczyński**	członek zarządu
Jan Sliwiński		Leszek Michalski	członek zarządu	Alfred Mazur	członek zarządu
Jan Walas		Henryk Raich	członek zarządu	Krystyna Mitkiewicz	członek zarządu
		Józef Wojtysiak	członek zarządu	Ludmiła Roszkówna	członek zarządu
				Michał Rzeszowski	członek zarządu
				Janusz Umiński	członek zarządu

1	2	3	4	5	6
				Marian Woźny	członek zarządu
				Zdzisław Zagłoba	członek zarządu

* po śmierci w 1955 Alfreda Korzenia sekretarzem Zarządu Okręgu został Władysław Krużyński

** od 13 VI 1958 decemenci do spraw turystyki kwalifikowanej

IV kadencja 24 IV 1960- -15 IV 1962	Funkcja	V kadencja 15 IV 1962- -28 III 1965	Funkcja	VI kadencja 28 III 1965- -17 III 1968	Funkcja
Włodzimierz Maksymowicz	prezes	Włodzimierz Maksymowicz	prezes	Edward Wyrostkiewicz	prezes
Stefan Nowicki	wiceprezes	Janusz Umiński	I wiceprezes	Janusz Palicki	wiceprezes
Czesław Woźny	wiceprezes	Janusz Palicki	II wiceprezes	Zbigniew Borowicz	wiceprezes
Janusz Umiński	sekretarz	Marian Walczak	sekretarz	Antoni Pieczyński	sekretarz
Władysław Drozd	skarbnik	Władysław Drozd	skarbnik	Władysław Drozd	skarbnik
Roman Conrad	członek prezydium	Weronika Glugla	członek prezydium	Weronika Glugla	członek prezydium
Franciszek Loose	członek prezydium	Franciszek Loose	członek prezydium	Włodzimierz Maksymowicz	członek prezydium
Bronisław Illukowicz	członek prezydium	Stefan Nowicki	członek prezydium	Władysław Mrocoszek	członek prezydium
Andrzej Podgórski	członek prezydium	Zofia Pietrzak	członek prezydium	Stefan Nowicki	członek prezydium
Antoni Słowiński	członek prezydium	Andrzej Podgórski	członek prezydium		
Stanisław Wasilewski	członek prezydium	Zbigniew Skorwider	członek prezydium		

Lp.	VII kadencja 17 III 1968-21 V 1972	Funkcja	VIII kadencja 21 V 1972-8 VI 1975	Funkcja
1	2	3	4	5
1	Edward Wyrostkiewicz	prezes	Feliks Gabara, od 12 XII 1974 Tadeusz Połatyński	prezes
2	Janusz Palicki	wiceprezes	Stanisław Dygasiewicz	wiceprezes
3	Stanisław Dygasiewicz	wiceprezes	Janusz Umiński	wiceprezes

1	2	3	4	5
4	Kazimierz Bartel	sekretarz	Antoni Pieczyński	wiceprezes
5	Janusz Gielba	skarbnik	Antoni Gutowski	wiceprezes
6	Jan Bytys		Marian Łukiewski	sekretarz
7	Feliks Gabara		Wiesław Piernikowski	skarbnik
8	Wojciech Konopka		Stefan Nowicki	członek prezydium ds. młodzieżowych
9	Zygmunt Marciniński		Wiesław Radomski	członek prezydium ds. szkolenia
10	Władysław Mrocoszek		Mirosław Bochański	członek prezydium
11	Leonard Napiórkowski		Albin Bzdawski	członek prezydium
12	Wiesław Radomski		Janusz Gielba	członek prezydium
13	Zbigniew Skorwider		Zygmunt Jackowiak	członek prezydium
14	Elżbieta Żurawska		Czesław Kawczyński	członek prezydium
15			Wojciech Konopka	członek prezydium
16			Konrad Krzysztofek	członek prezydium
17			Zygmunt Kwiatkowski	członek prezydium
18			Mirosław Nalazek*	członek prezydium
19			Jan Niewrzędowski	członek prezydium
20			Jerzy Pankiewicz*	członek prezydium
21			Zbigniew Skorwider	członek prezydium
22			Henryk Skrzypiński	członek prezydium
23			Leon Stasiak*	członek prezydium
24			Janusz Strzelecki*	członek prezydium
25			Tadeusz Tylżanowski	członek prezydium

* Zrezygnowali z pracy w Zarządzie Okręgu. Skład Zarządu Okręgu uzupełniono o następujące osoby: Władysław Mrocoszek, Henryk Iwaniszewski, Ludomir Moszyński i Jerzy Kuligowski.

3. Skład Zarządu Wojewódzkiego powołany w dniu 8 czerwca 1975 r.*

Lp.	I kadencja 8 VI 1975-27 II 1977	Funkcja
1	Tadeusz Połatyński	prezes
2	Stanisław Dygasiewicz	wiceprezes
3	Janusz Umiński	wiceprezes
4	Antoni Gutowski	wiceprezes
5	Antoni Pieczyński	wiceprezes
6	Mirosław Bochański	członek
7	Feliks Gabara	członek
8	Czesław Kawczyński**	członek
9	Wojciech Konopka	członek
10	Marian Łukiewski	członek
11	Ludomir Moszyński**	członek
12	Władysław Mrocoszek	członek
13	Jan Niewrzędowski	członek
14	Stefan Nowicki	członek
15	Wiesław Piernikowski	członek
16	Tadeusz Tylżanowski	członek

* W związku z wejściem w życie z dniem 1 lipca 1975 r. reformy podziału terytorialnego kraju, na podstawie uchwały 34/VIII/75 ZG PTTK z dnia 8 VI 1975 r. uległy likwidacji dotychczasowe okręgi PTTK, w których miejsce powołano 49 zarządów wojewódzkich PTTK. Na terenie byłego Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy, obejmującego swą działalnością dotychczasowe województwo bydgoskie, powołano zarządy wojewódzkie PTTK w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku obejmujące swym zasięgiem nowo powstałe województwa.

** Czesław Kawczyński zmarł w roku 1976, a z funkcji członka zarządu zrezygnował Ludomir Moszyński.